

(- Geografija

II

21

:OGR. OBZORNIK

/1974 3

49097400318..4

LJUBLJANA - FF

COBISS

GRAFSKI

OBZORNIK

Leto XXI

Štev. 4

Ljubljana

1974

VSEBINA

ČLANKI

v/S. ILEŠIČ,	Reliefna razčlenitev Jugoslavije.	1
^/B. BELEC,	Razvojne značilnosti slovenskega sadjarstva in njegove prostorske spremembe () karta in podoba).	5
V/D. PLUT,	Bela krajina - spremembe v gospodarski in družbeni strukturi	16
S. ILEŠIČ,	Na rob razpravljanju o marksističnem izobraževanju pri pouku geografije in o novem učnem načrtu geografije za gimnazijo.	19
V M. ZGONIK,	Za bolj operativno didaktično literaturo ter močnejši regionalnogeografski aspekt v geografski učni praksi.	22
J. KUNAVER,	Kitajska uspešno kroti svoje reke (1 karta).	26

DROBNE VESTI

Prebivalstvo Indije (T. ŠIFRER).	29
Premog na Poljskem (T. ŠIFRER).	31

KNJIŽNA POROČILA

S. MICKI, Delavci iz drugih republik v slovenski industriji (M. NATEK).	32
---	----

IZ PEDAGOŠKE PRAKSE

Nekaj misli ob anketi v I. letniku oddelka za geografijo FF (D. PLUT).	33
Avtorjeva pripomba k "Dopolnilorp in popravkom" k učbenikoma REGIONALNA GEOGRAFIJA za II. in III. razred gimnazije (S.ILEŠIČ).	34
v Slika na naslovni strani: Značilen sadjarski pejzaž iz Ljutomorsko-ormoških gorc (Foto Lešnik)	

GEOGRAFSKI OBZORNIK, časopis za geografsko vzgojo in izobrazbo. Izhaja štirikrat letno. Izdaja Geografsko društvo Slovenije, Odsek za geografski pouk. Uredniški odbor: dr. Ivan Gams, dr. Svetozar Ilešič, dr. Vladimir Kokole, dr. Avguštin Lah, Marija Košak, Milan Vreča

Glavni urednik Mara Radinja, Ljubljana, Grintovška 1. Upravnik Cita Marjetic

Za člane GDS je letna naročnina 25 dinarjev, za nečlane in ustanove 30 dinarjev. Naročajte in plačujfe na naslov: "Geografski obzornik", Ljubljana, Aškerčeva cesta 12, štev. tek. rač. 50101-678-48839

Za vsebino člankov so odgovorni avtorji sami
GO izhaja s finačno pomočjo izobraževalne skupnosti Slovenije
Tiskal: Zavod SRS za statistiko v Ljubljani

Svetozar ILEŠIČ

RELIEFNA RAZČLENITEV JUGOSLAVIJE

Iz istih razlogov, ki so me pred nekaj leti napotili, da sem za potrebe predavanj iz regionalne geografije Jugoslavije na fakulteti in za morebitne podobne potrebe drugod po šolah sestavil in objavil poenostavljeno shemo klimatskih območij kot enega od elementov za kompleksno pokrajinsko regionalizacijo Jugoslavije (glej "Geografski obzornik" 1970, štev. 3. 4, stran 1-10), predlagam zdaj v razpravo in morebitno uporabo podobno shemo reliefne razčlenitve Jugoslavije. To se mi zdi tem potrebnejše, ker ni dvoma, da je osnovna hipsografsko-reliefna razdelitev samo na primorski, gorski in nižinski predel, kakor jo najdemo pri Meliku, zlasti glede gorskega predela verjetno le nekoliko preskopa, razen tega pa bi želel, da bi geografi pri reliefni razčlenitvi Jugoslavije manj slepo prevzemali pojme in nazive iz novejšje geološke literature, zlasti tiste, ki se ukvarjajo s t.im. Dinaridi (Petkovič, Cirič idr.), katerim prišteva na osnovi zgradbene zgodovine razen dinarskih gora v doslej običajnem geografskem smislu tudi Južne Alpe pa šarsko-pindski gorski sistem, t.im. pelagonijski masiv, pa še t.im. "vardarski pas" in celo večino panonskih osamelcev. Verjetno ni bilo najbolj posrečeno, da smo celo v šolskih učbenikih preveč sledili temu vidiku in proglasili skoraj vso Jugoslavijo, ne samo gorsko, temveč celo nižinsko, za "dinarsko". Pogosto smo zašli v to, da smo istovetili geološko-zgradbeni pojem "Dinaridov" z ožjim geografskim pojmom "dinarskega" sveta, ki ga označujejo predvsem na zunaj vidne, zares značilne in prevladujoče reliefne in pokrajinske poteze, zlasti dinarska orografska smer in bolj ali manj prevladujoči delež apniškega oziroma kraškega sveta.

V tem smislu zasnovana reliefna razčlenitev Jugoslavije se opira na naslednje glavne kriterije: na višinsko razporeditev (hipsometrijo), na prevladujočo tektonsko (orografsko) smer in na druge tipične poteze tektonske (in od nje odvisne orografske) strukture in končno na učinke petrografskih razlik, še posebej tistih med krasom in nekrasom. Osnovne reliefne enote in podenote po teh kriterijih bi bile naslednje.

I. DINARSKI PRIMORSKI SVET

Skupne lastnosti tega sveta so razen položaja vzdolž Jadranskega morja prevlada nižjega sveta, z izjemo osamelih gora največ do nadmorske višine 600-700, po večini celo pod 500 m, nadalje dinarska zgradbena in orografska smer (SZ-JV) ter v tej smeri razporejena menjava kraških in flišnih pasov. Vse to velja tudi za tisti del Dinarskega primorja, ki je zaradi ugrezanja obale spremenjen v otoke, zalive in prelive.

Meja proti dinarskemu gorskemu zaledju je kot izrazita hipsografska meja hkrati tudi značilna notranja klimatska meja submediteranskega podnebja. Poteka tam, kjer se nizki primorski svet s strmimi bregovi naglo vzpne proti robu t.im. "visokega krasa" ali "visokega kraškega roba", ki se začne v Sloveniji nekako s Trnovskim gozdom. Nanosom in Snežnikom ter se nadaljuje v Velebitu, Dinari, Cvrčnici, Prenju, Veleži in gorskem zaledju Nikšićke kotline in Titograjske ravnine v Črni gori.

Dinarski primorski svet pa kljub navedenim skupnim potezam že po reliefu nikakor ni povsod enak. Predvsem ga lahko z I. Rubičem (I. Rubič, Medje Mediterana na istočnoj obali Jadrana, Geografski

pregled, Sarajevo I, 1957, stran 136-145) delimo na ožje Dinarsko obrežje z otoki in ja primorsko Zagorje (v Dalmaciji Zagoro), od morja že nekoliko odmaknjeni, včasih tudi neko višji, v celoti pa še vendar nizek primorski svet.

1. Dinarsko obrežje z otoki obsega na celinski strani res samo najnižji svet neposredno ob obali, ponekod skrajno ozek (n.pr. v Velebitskem in Makarskem primorju). Le ponekod se brez višje pregrade razširi malo bolj v zaledje (na jugozahodu Istrske plošče, v severnodalmatinskih Ravnih Kotarih). Tudi na otokih je precej takega čisto nizkega sveta (n.pr. na Pagu v nadaljevanju Ravnih Kotarov), toda na marsikaterem od njih ga prekinjajo osamljeni gorski hrbti, segajoči ponekod do višine 800 m in več, tako da je tudi na otokih zares nizki svet pogosto omejen samo na ozek obalni pas in podolžna flišna podolja.

2. Dinarsko primorsko zagorje (ali "Zagora") je v tistih svojih delih, ki zares zaslužijo to ime dalmatinskega izvora, tisti del nizkega dinarskega primorskega sveta, ki je proti morju in ožjemu obalnemu pasu pregrajen po vrsti Primorskih gora. Le-te se vlečejo kot zunanji kraški rob v več fragmentih čez nizki primorski svet vzporedno z "visokim kraškim robom", zadnjo ločnico od dinarskega gorskega sveta v zaledju. Začno se na severu, v Istri s Čičarijo in Učko, potem preide ta gorski niz v gorske fragmente na Kvarnerskih otokih, precej strnjeno pa se nadaljujejo spet v Srednji Dalmaciji s Kozjakom, Mosorom, Biokovim ter nekaj nižjimi gorskimi pregradami tja do Orjena, Lovčena in Rumije v Črni gori. Za temi pregradami se od Istre do Črne gore širijo "prave" ali "Zaprte zagorske pokrajine", ki ponekod sežejo še daleč v zaledje, celo do višin 600-700 m. Take pokrajine so Materijski kras s Podgrajskim podoljem in Brkini, Splitska Zagora (za Kozjakom), Cetinsko-zabokovska Zagora (za Mosorjem in Biokovim od zgornje doline Cetine s Sinjskim poljem vse do Imotskega polja), nizka Hercegovina (Humine in Rudine ob spodnji Neretvi, nizka hercegovska kraška polja, vključno pokrajino ob Trebišnjici s Popovim poljem), nizka Črna gora (Titograjska ravnina z obrežjem Skadrskega jezera, pa do neke mere še nekaj višje Nikšićko polje).

Ponekod, kjer je primorska gorska pregraja občutneje prekinjena, pa se zagorska pokrajina brez vidnejšega prehoda odpira proti morju. V teh primerih bi lahko govorili o pokrajinah "odprte Zagore": Tržaški in Podgorski Kras v Sloveniji, osrednja Istra, Zadrska in Sibijska Zagora (Bukovica v zaledju zadrskih Ravnih Kotarov, Kistanjska zaravan s Kninskim poljem).

II. DINARSKI GORSKI SVET ALI GORSKI SVET ZAHODNE JUGOSLAVIJE

Skupne poteze vsega tega področja, ki je najobsežnejši gorski predel Jugoslavije, so prevlada sredogorskega in visokogorskega sveta z vmesnimi kotlinami in dolinami ter dinarska zgradbena in orografska smer, ki nas opravičuje, da ga označujemo kot "dinarskega". Po razlikah v petrografski sestavi in njenih učinkih, po stopnji izrazitosti dinarske orografske slemenitve in po nadmorski višini ga lahko razdelimo na tri glavne dele:

1. Dinarski kraški gorski svet (ali Dinarski visoki kras) obsega visoke kraške planote in polja ter apniške visoke gore od Snežnike čez Vehibit, Kapelo, Plješevico, Dinaro, Čvrnico in Prenj do črnogorskih primorskih gora.

Razdelimo ga lahko dalje na:

- a) visoke kraške pokrajine Notranje Slovenije
- b) Hrvatski visoki kras ali Visoko Hrvatsko (Gorski kotar, Liško-krbavsko višavje z obrobjem)
- c) Zahodnobosanski visoki kras s planotami in velikimi kraškimi polji (Livanjsko, Glamočko, Duvanjsko, Kupreško)
- d) Visoko (Prenjsko) Hercegovino z visokimi hercegovskimi polji (Nevesinjsko, Gacko)
- e) Visoki kras stare Črne gore s planotami ter kraškimi polji (četinjskim, Nikšićkim)

2. Notranjedinarski gorski svet, sredogorski in visokogorski svet z vse močnejšim mešanjem

apniško-kraškega sveta s svetom, sestavljenim iz paleozojskih ter magmatskih, zlasti ofiolitnih (serpentinskih) kamnin ter z razkosanostjo dinarske slemenitve po grudasto-kotlinasti ("germanotipni") tektoniki.

Razdelimo ga lahko dalje na:

- a) notranjedinarski visokogorski svet Črne gore, kjer so visoke apniške gorske gmote (Prokletije, Komovi, Durmitor) in zakrasele planote (Sinjajevina) naložene na neapniški (paleozojski) podstavek, iz katerega izvirajo reke (Piva, Tara), ki potem kot alohtone prečkajo gorske gmote v globoko zajedenih tesneh;
- b) nižje sredogorsko nadaljevanje tega sveta proti vzhodu, v Polimju, oblikovano že skoraj v celoti v nepropustnem (paleozojskem) svetu, s svojim normalnim reliefom v močnem kontrastu z večino ostale Črne gore;
- c) notranjebosanski sredogorski in visokogorski svet z živahno menjavo apniških planot in normalnega sredogorja z vmesnimi kotlinami. Začne se že v severozahodni Bosni in se širi od Une čez Vrbas v osrednjo Bosno (Bosansko rudogorje). V južnem delu je še precej visokogorskih skupin (Vlašič 1919, Vranica 2112, Bjelašnica 2061, Treskavica 2008, Jahorina 1913 m). V mehkejši nepropustni podstavki so se globoko zajedla povirja nekaterih rek (Bosna, Neretva) in olajšala prometno prehodnost. Prav tako so se v njih oblikovali nekateri prometno posebno pomembni prevali (Komar, Makljen, Ivan). Oblikovale so se tudi pomembne kotline (farajevsko-zeniška);
- d) vzhodnobosansko-raški ali podrinsko-ibarski sredogorski svet, ki se širi od Jahorine čez Romanijo in Javor v jugozahodno Srbijo s sredogorskim in planotastim svetom Starega Vlaha (Zlatibor, Tara). Vključuje še rudonosni Kopaonik onstran Ibra. Proti vzhodu vedno bolj prevladujejo paleozojske in rudonosne eruptivne kamnine. Dinarska slemenitev je še vidna, toda precej oslabljen in razkosan.

3. Notranjedinarsko-subpanonski predgorski svet, prehod iz Dinarskega gorskega sveta na obrobje Panonske kotline, svet stopničasto se znižujočega sredogorja in nižjega hribovja, med katero se že vpletajo pasovi terciarnega gričevja in terciarne kotline, vendar še ne prevladujejo.

Razdelimo ga dalje na:

- a) predgorje Podrinja v severozahodni Srbiji. Prevladujejo osamelih hribovja dinarske usmeritve (Mavljen, Povljen, Jagodnja) med nižjimi, enako usmerjenimi kotlinami in podolžnimi dolinami (dolina Jadra);
- b) Predgorje Severne Bosne z obsežnimi, iz starejših kamnin ali fliša zgrajenimi osamelimi hribovji (Kozara, Majeвица, Ozren, vse čez 900 m) in vmesnimi podolžnimi kotlinami in dolinami (Spreča, Ukrina, spodnja Sana). Predgorski svet je pretrgan po prečnih dolinah savskih pritokov (Bosne, Vrbasa, zgornje Sane, Une). Onstran meje, na Hrvaškem, se predgorje nadaljuje v pokrajini Banija (z osamelimi hribovji Zrinjske in Petrove Gore);
- c) Subpanonski nizki kras na prehodu s Hrvaškega visokega krasa proti panonskemu obrobju. Pripadajo mu obsežne kraške uravnave ob Uni in Korani (Unsko-koranska zaravan), ki se čez hrvaško obmejno pokrajino Kordun nadaljujejo v Hrvaški nizki kras v zaledju Karlovske kotline, v Sloveniji pa v Beli krajini ter osamljeno še v Dolenjskem nizkem krasu.

III. GORSKI IN PREDGORSKI SVET JUGOVZHODNE JUGOSLAVIJE (Šarsko-pindsko-rodopski svet)

Skupne poteze tega sveta so popolna prevlada neapniških (kristalastih, magmatskih rudonosnih in paleozojskih) kamnin ter prevladujoči učinki "germanotipne" tektonike z menjavo gorskih gmot ter dolin in kotlin brez enotne slemenitve. Dinarska slemenitev se je v podrobnem skoraj docela izgubila. Pozna se le še v smeri nekaterih glavnih dolinskih brazd (Kosovo, srednja Vardarska dolina), prav tako severno-južna šarsko-pindska smer na zahodu (dolina Drima, zgornja Vardarska dolina s kotlino Polog, Pelagonijska ali Bitolsko-prilepska kotlina).

Nadaljna razdelitev:

1. Potem, ko so se prve poteze tega tipa precej uveljavile že v vzhodnoDosańsko-rańskem aii podrin-sko-ibarskem gorskem svetu (Kopaonik), dokončno prevladajo v Sarskopindsko - pelagonij-skem gorskem svetu, svetu gora in kotlin Sarsko pindskega gorstva in pelagonijskega paleozojskega rna;iva. V njem sta se izoblikovali obe veliki kotlini Kosova in Metohije in južno od njiju svet gora in kotlin visoke Zahodne Makedonije.
2. Rodopski gorski svet obsega gorovja in hribovja ob bolgarski meji v Jugovzhodni Sr-biji (gorske pokrajine Vlasina in Krajšte) in Vzhodni Makedoniji (Osogovo, Plačkovica, Bela-sica z vmesnimi kotlinami ob zgornji Krivi Reki, Bregalnici in Strumici).
3. Med Sarskopindsko-pelagonijskim in Rodopskim gorskim svetom se vleče obsežni Vardarsko-mo-ravski (subrodopski) sredogorski in predgorski svet z osrednjo osjo v prometno važnem Var-Jarsko-moravskem podolju, v katerem se vrste ob Vardarju navzgor povardarske kotline (Gjevgjelijska, Tikveš, O-Źe polje, Skopska kotlina z Zegligovim ali Kumanovsko kotlino) in vmesne klisure (med njimi Demir Kapija), osrednja os Nizke Makedonije, in ob Moravi pomoravske kot-line Leskovška kotlina, Niška kotlina s Sičevsko klisuro, Aleksinška kotlina s Stalaško klisuro, kotli-na ob Veliki Moravi do Bagrdanske klisure med Cuprijo in Lapovim).

IV. BALKANSKO-KARPATSKI GORSKI SVET

Skupne poteze tega gorskega sveta na skrajnem severovzhodu Jugoslavije (severovzhodna Sr-bija) povzroča njegova pripadnost h karpatsko-balkonskemu (staropliariinskemu) mlademu nagubanemu gorstvu, ki zavije v široko proti vzhodu odprtem loku iz Romunije čez Jugoslavijo v Bolagarijo. Ker gre v glavnem že za zunanji sedimentni (paleozojski, mezozojski) plašč karpatsko-balkanskega gorstva, močno prevladujejo sedimentne kamenine (med njimi apnenci vzhodnosrbskega krasa), pa tudi podolžna gorska slemenitev karpatsko-balkanske smeri (Stara planina, Svrljiške planine, Suva planina), ki pa se vendar prepleta z gorskimi gmotami brez očitne slemenitve (Rtanj) in ko'linastimi pokra-jinskimi celicami ob glavnih rekah (Pirotška kotlina ob zgornji Nišavi, Timoška Krajina, Homo-lje ob zgornji Mlavi). Precejšen delež eruptivnih kamnin, ki je značilen tudi za ta del Karpatov, stop-njuje njihovo rudonosnost.

V. ALPSKI GORSKI SVET

Skupne poteze tega sveta, ki zavzema skrajni severozahod Jugoslavije in :aterega podrobnejša označba sodi v poseono obravnavanje Slovenije, je pripadnost alpski zgradbi s podolžno zanodno-vz-nodno slemenitvijo in dolinsko razbrazdanostjo. Po višini ga delimo na:

1. Visokogorski alpski svet z vmesnimi kotlinami in dolinami. Pokrajinsko ga delimo na Za-hodni slovenski alpski svet (Julijske Alpe in Zahodne Karavanke) z vmesnimi kotlinami in do-linami (Zgornje Posočje, Jeseniška dolina, Bohinj, Bled, Radovljiska kotlina) in vzhodni sloven-ski alpski svet z vmesnimi dolinskimi pokrajinami (Jezersko, Zgornja Savinjska dolina).
2. Sredogorski predalpski svet z zgradoeno in orografsko prevaldo alpske smeri, ki se na za-hodu prepleta s subdinarskimi potezami (dinarska smer), na vzhodu pa subpanonskimi (ostanki zalivov terciarnega morja). Sredogorski svet prekinjata in delita na več delov dve obsežni predalpski tek-tonski, s kvartarnimi sedimenti zapolnjeni kotlini (Ljubljanska, Celjska).

VI. PANONSKI NIŽINSKI SVET S SUBPANONSKIM OBROBJEM

Skupna poteza vsega tega obsežnega predela Jugoslavije je nizek svet, ki se le redko povzpne nad 300-400 m nadmorske višine, z izjemo višjih osamelcev, ki prekinjajo sicer strnjeni svet ravnin

in obrečnih nižin. Na obrobju spremlja ves ta nizki svet terciarno gričevje v menjavi z ravninskimi zatoki ob izstopu rek iz Alp, Dinarskega, Rodopskega in Karpatsko-baikanskega gorskega sveta.

Panonski nižinski svet z obrobjem delimo dalje na:

1. Panonski ravninski svet, ki ni samo nizek, temveč v glavnem tudi raven in ki ga lahko glede reliefnih značilnosti delimo dalje na:

- a) strnjeno Panonsko nižino, odprto ravnino s puhličnimi planotami in deloma peščarami, s prevlado suhega, ravnega in planega sveta. Osamelci so le izjeme (Fruška gora). Ta pokrajinski tip obsega Vojvodino, Baranja in vzhodno Slavonijo.
- b) Panonsko medrečje s prevlado aluvialnih, precej mokrotnih obrečnih ravnin ob Savi in Dravi (Hrvatsko-slavonska Podravina, Hrvatsko-slavonska Posavina). Ravninski svet prekinjajo številna obsežna osamela hribovja s Požeškim hribovjem na čelu.

2. Subpanonsko ali peripanonsko obrobje z menjavo terciarnega gričevja in ravninskih zatokov ter s posameznimi nekaj višjimi, po večini neterciarnimi osamelci. Ti osamelci pa so še izjeme, čim več jih je, tem bolj prehajamo s subpanonskega obrobja v notranjedinarsko-subpanonski, predalpsko-subpanonski ali rodopski sredogorski in predgorski svet. Večji ravninski zatoki in republiške meje nam dopuščajo ta na dolgo raztegnjeni obrobni pas deliti dalje na:

- a) nizko slovensko Podravje s Pomurjem
- b) Medjimurje in Hrvatsko Zagorje z osamelci
- c) slovensko Sotelsko z osamelci
- d) nizko Pokupje okrog Karlovške kotline na Hrvatskem
- e) subpanonsko Severno Bosno z osamelci in obsežnimi ravninskimi zatoki (npr. Dubička Posavina, Lijevo ob spodnjem Vrbasu, Semberija)
- f) subpanonsko Severozahodno Srbijo (spodnje Podrinje, Mačva, Pocerina), z osamelci (Cer, Vlašič itd.)
- g) nizko Pomurjsko Srbijo (Sumadija), gričevje z osamelci (Avala, Kosmaj) in obsežnimi obrečnimi ravninskimi zatoki (spodnja Kolubara, spodnje Pomoravje).

Borut BELEC

RAZVOJNE ZNAČILNOSTI SLOVENSKEGA SADJARSTVA IN NJEGOVE PROSTORSKE SPREMEMBE

I. IZ PRETEKLOSTI NAŠEGA SADJARSTVA

1. Slovensko sadjarstvo v 19. stoletju

Čeprav je znano, da segajo začetki sadjarstva na našin tleh v rimsko dobo in da so ga v srednjem veku pospeševali samostani in graščine, prinese šele sredina oziroma druga polovica 18. stoletja zanj povečano zanimanje (fiziokratizem). Pomembnejši napredek ugotavljamo v prvi polovici 19. stoletja, ko

prevzamejo skrb za razvoj sadjarstva kmetijske družbe. Začetek modernega sadjarstva pa prinese šele druga polovica 19. stoletja, ko preusmerijo gojenje sadja s t. i. pomološke proizvode na tržno, opustijo množico dotedanjih sort in se omejijo na tiste, ki jim ekološki pogoji najbolj ustrezajo. Nastajajo sadni izbori in kmetijske šole, kar močno pripomore k izboljšanju stanja v sadjarstvu. Hkrati vedno bolj prehajajo z gojenja koščičastega sadja, češpelj in čššenj, na gojenje pečkatega sadja, jabolk in hrušk (8).

Površine sadovnjakov so se morale v drugi polovici 19. stoletja močno povečati, saj je iz franciscejskega katastra (1825) razviden le majhen pomen te kmetijske panoge. Z veliko krizo vinogradništva na prehodu v naše stoletje so namreč spremenili številne po filokseri uničene vinograde v sadovnjake. To velja še posebej za tiste vinogradniške pokrajine v Sloveniji, kjer ekološki pogoji za uspevanje vinske trte na ameriški podlagi niso bili najugodnejši, tako predvsem v predalpskih in submediteransko-dinarskih pokrajinah.

2. Značilnosti našega sadjarstva med obema vojnama

V tem obdobju je pomen sadjarstva močno porasel. K temu je pripomoglo predvsem intenzivnejše pridelovanje sadja. Sadno drevje so pričeli negovati in ga varovati pred zajedalci. Razširilo se je precep-ljanje odraslega drevja, zasadili so mnoge nove sadovnjake, uredili drevesnice ter določili sadni izbor (8). Leta 1928 so obsegali sadovnjaki v Dravski banovini 22. 438 ha ali 8,9% vseh površin v državi, pokrivali pa so 2,85% kmetijske površine (9). Najbolj sadjarska sreza sta bila Maribor levi breg in Celje z več kot tretjino sadjarskih površin v Sloveniji. Leta 1931 (10) je bila sestava sadnega drevja (vsa drevesa) naslednja:

Vrsta	V 000 dreves	%
jablan	3 479,9	54,7
hrušk	808,5	12,7
sliv	1 474,0	23,2
češenj	214,0	3,4
višenj	17,4	0,3
breskev	75,8	1,2
marelic	19,2	0,3
orehov	268,9	4,2
Skupaj	6 357,7	100,0

Nekoliko pred drugo svetovno vojno je doseglo slovensko sadjarstvo svoj višek, saj so prinesla vojna leta in kapar že prve pričetke nazadovanja. Površina sadovnjakov je samo v obdobju 1934-1938 porasla od 21 657 ha na 22 271 ha (11). Močno se je spremenilo tudi razmerje med posameznimi vrstami. Od leta 1929 je poraslo število jablan in orehov, zmanjšalo pa se je število hrušk in sliv.

Na ozemlju, ki je po prvi svetovni vojni pripadlo Italiji, so nekatere sadjarske panoge hitro napredovale. Na Goriškem, kjer je sadjarstvo v času vojne še posebno trpelo, so do leta 1932 v Brdih na novo zasadili okoli 20 000 breskev, ki so deloma nadomestile marelice. Razširile so se tudi češplje, posebno v okolišju Podgrada in Ilirske Bistrice. Povsod na Primorskem so se usmerjali na prodajo namiznega sadja (8).

Trgovina s sadjem je nazadovala po prvi svetovni vojni, ko so nove politične in carinske meje odrezale tradicionalna tržišča v avstrijskih deželah. Izvoz je upadel, kar je še posebno prizadelo severovzhodno Slovenijo. Položaj se je izboljšal šele v tridesetih letih. Odprlo se je tržišče v Nemčiji, na Češkoslovaškem in v večjih jugoslovanskih mestih (12). Ob dobrih letinah so izvozili iz Slovenije 2500 do 3000 vagonov sadja, skoraj izključno jabolk. Sadje z Brd in iz Vipavske doline je prihajalo po prvi svetovni vojni na trg skoraj izključno v Gorico in Krmin.. Podobno je prihajalo na tržiški trg sadje s Koprškega, posebno fige in češnje, deloma tudi breskve in namizno grozdje (8).

II. POVOJNA RAZVOJNA DINAMIKA, RAZŠIRJENOST IN SESTAVA SADJARSTVA

1. Obdobje 1945-1973

Če upoštevamo današnji obseg Slovenije, je znašala površina sadovnjakov v letu 1939 krog 24 000 ha. Statistika iz leta 1948 jih izkazuje le 18 970 ha. Prav gotovo so v tem obdobju sadni škodljivci in bolezni, f-osebno še ameriški kapar, že močno poškodovali nasade, zmanjšanje pa je pripisati tudi ostarelosti visokodebelnih kmečkih nasadov. Kasneje se je površina sadovnjakov počasi, vendar stalno povečevala, kar je vsekakor posledica obnove, posebno uvajanja sodobnih plantažnih nasadov na družbenih gospodarstvih. Že leta 1954 se je površina sadovnjakov vzpela na 22 560 ha in leta 1963 na 31 224 ha (13, 14).

Sestava sadnega drevja je bila v letu 1963 (vsa drevesa) naslednja:

Vrsta	V 000 dreves	v %
jablane	4 292,9	52,3
hruške	1 179,6	14,4
kutine	10,8	0,1
češplje - slive	1 209,0	14,7
češnje	428,3	5,2
višnje	75,4	0,9
marelice	54,6	0,7
breskve	531,0	6,5
orehi	264,5	3,2
mandeljni	12,9	0,2
smokve	57,1	0,7
oljke	58,0	M
Skupaj	8 204,1	100,0

Število sadnih dreves je v primerjavi z letom 1931 poraslo od 0,4 milij. na 8,2 milij. v letu 1963, pri čemer je treba upoštevati razširitev slovenskega ozemlja po letu 1945. Dejansko se je povečalo predvsem število jablan, hrušk in breskev, zmanjšalo pa število sliv. V sestavi sadja je nastopila večja razlika le pri slivan, breskvah in češnjah.

V obdobju 1963-1973 so se površine sadovnjakov še nadalje večale. Porasle so na 40 441 ha ali 2% površine, tj. za 9 217 ha ali 29,5% (15). Razširitev sicer ni tolikšna kot v obdobju 1954-1963, ko je znašala 8 664 ha ali 38,4%, vendar ji je po obsegu blizu. Povezujemo jo lahko pretežno z nadaljnjo obnovo v družbenem sektorju. Od vseh sadjarskih površin je namreč odpadlo leta 1973 na nasade družbenega sektorja 5 167 ha ali 12,7%. Ker so večidel intenzivno gojeni in tržno usmerjeni, je z njimi slovensko sadjarstvo zabeležilo velik uspeh, še posebej, ker velika večina kmečkih sadovnjakov ne zasluži tega imena. To so v resnici zanemarjeni, sortno mešani, ostareli in bolni visokodebelni nasadi z občasnim, malo kvalitetnim pridelkom, ki ne najde poti v prodajo.

2. Sadjarstvo danes

A) Razširjenost sadjarstva

Med 60 občinami (15) jih je v Sloveniji 11 z nad 1 000 ha sadovnjakov. Na prvem mestu je občina Maribor s 7 828 ha ali 10,6% površine, to je kar z 19,3% vseh slovenskih sadovnjakov, čeprav zavzema le 3,6% površja Slovenije. Druga je Lenart z 2 285 ha in najvišim relativnim deležem sadovnjakov v Sloveniji (11,2%). Čeprav med najmanjšimi občinami, saj zavzema le 1% površja Slovenije, ima kar 5,6% vseh sadjarskih površin. Na tretjem mestu je občina Murska Sobota z 2 219 ha ali 5,5%, vendar znaša relativni delež sadovnjakov tam samo 3,2%. Med občinami z nad 1 000 ha sadovnjakov so še Gornja Radgona, Ljutomer, Ormož, Ptuj, Slovenska Bistrica, Šmarje, Žalec in Kranj. Koncentracija sadjarskih površin v severovzhodni Sloveniji je torej izredno močna. Za sklenjeno po-

dročje največjega deleža sadovnjakov (nad 16% površine) lanko imamo slovenjgoriško zaledje Maribora v smeri proti Svečini in Šentilju. Sporadično zasledimo to vrednost še v Podpohorskih in Ljutomersko-ormoških gorica. Na fo izrazito koncentracijo se navezuje sklenjeni pas Zahodnih Slovenskih goric med Gornjo Radgono, Lenartom in Ptujem, kjer dosega delež sadovnjakov od 7 do 16%. Podobno zavzemajo vidno mesto Ljutomersko-ormoške gorice, Zahodno Goriško, Spodnje Haloze, Dravinjske gorice, Zgornje Sotelsko, območje Velenjske kotline in na Primorskem Goriška in Savrinska brda. Kategorija od 2,5 do 7% sadovnjaka, ki je še močno nad republiškim poprečjem, je značilna posebno za Osr-dnje Goriško, Celjsko kotlino, Bizeljsko, Krške gorice, del Posavskega hribovja ter za Ljubljansko kotlino. Na Primorskem sodi v to skupino Vipavska doina. Ostala področja so v glavnem pod slovenskim poprečjem, čeprav se lokalno ponekod še pojavljajo manjša zgostitvena jedra, npr. v Brkinih, v Dravski dolini, Beli krajini ipd.

Ugotovili smo že, da je težišče slovenskega sadjarstva v subpanonskem svetu. Po površini sadovnjakov je na prvem mestu makroregija subpanonskega Pomurja, Podravja in Posavja, kjer zavzemajo sadovnjaki 4,7% površine in 53% vseh sadjarskih površin v Sloveniji. V predalpski in primorski makroregiji je delež sadovnjakov nizek in procentualno enak (1,8%), vendar v pravi primorski mezoregiji še doseže 2,7% površine. Subpanonsko-dinarska in dinarska makroregija je z 0,83% sadjarskih površin na predzadnjem in alpska makroregija z 0,7% na zadnjem mestu.

Najvišji relativni delež sadovnjakov v Sloveniji izkazujejo Svečinski -orice (25,4%); v Zahodnih Slovenskih gorica znaša njihov delež 17,4%, v Vzhodnih Ljutomersko ormoških 11,2%, v Slovenskih gorica kot celoti pa 10,4% in zavzemajo 26% vseh sadjarskih površin v Sloveniji. Slovenske gorice so torej naša najizrazitejša sadjarska pokrajina.

Vidnejše mesto zavzemajo v subpanonskem področju še Podpohorske gorice z 9% sadjarske površine, v predalpskem Velenjska kotlina (7,2), v primorskem pa Goriška Brda (4,5%) in Spodnji Savrini (4,7%).

Tudi družbene površine so osredotočene v subpanonskem svetu. Največ družbenih sadovnjakov je v občini Maribor (1 174 ha ali 15% sadjarske površine), ki predstavljajo 22,7% vseh družbenih sadjarskih površin v Sloveniji; visok delež pa zavzemajo še v občinah Gornja Radgona (343 ha ali 29,1 % sadjarskih površin), Lenart (292 ha ali 12,7%), Ljutomer (224 ha ali 19,1%), Krško (249 ha ali 33,6%) in Nova Gorica (283 ha ali 31,6%). Skupaj je v teh osmih občinah 3 230 ha ali 62,5% vseh družbenih sadovnjakov v Sloveniji (glej karto).

Na plantažah družbenega sektorja goje predvsem breskve, v znatni meri tudi hruške, jablane in višnje. V družbeni lasti je kar 36% vseh breskovih in 30,3% hruškovih dreves, 20% jablan ter 26,8% višenj.

B Sestava sadja

Glede na dejstvo, da je pretežen del Slovenije primeren za gojenje jabolk, ni čudno, da zavzemajo jablane 4,3 milij. ali 52,5% vseh sadnih dreves in da je jablana najpogostejše sadno drevo. Na 1 ha skupne površine odpadeta več kot dve drevesi, Slovenija pa ima 19,6% vseh rodni jablan v državi, čeprav odpade nanjo le 7,8% sadjarskih površin (16). Delež jablan je najvišji v občinah Šentjur, Žalec, Konjice, Ljutomer, Gornja Radgona, Velenje in Celje, kjer znaša od 70 do 80%. Le nekaj manjši je v občinah Hrastnik, Litija, Maribor in Ormož. Nizek delež jablan je seveda značilen za Primorje, vendar je le-teh relativno malo tudi v nekaterih manj gričevnatih subpanonskih občinah. Tako zavzemajo jablane med sadnimi vrstami v občinah Brežice, Krško in Lendava le eno tretjino.

Hruške so zastopane v slovenskem poprečju s 16,2%, najvišji pa je njihov delež v občinah Krško (33,2%), Nova Gorica (27,7%) in Koper (25,7%). Tudi v jugoslovanskem merilu je delež hrušk visok, saj znaša 13,6% vseh rodni hruškovih dreves v državi.

Cešplje in slive so med sadnimi vrstami zastopane s 14% (1,1 milij. dreves), najpogostejše pa so v občinah Ilirska Bistrica (36,4%), Metlika (34,8%), Črnomelj (33,3%), Trebnje (34,4%), Brežice (27%) in Lendava (34,3%). Zelo nizek je njihov delež v obalnih občinah a tudi v predalpski in alpski Sloveniji.

V Sloveniji odpade na češnje 4,3% vseh sadnih dreves (352 000); na prvem mestu je občina Ajdov-

sčina (18,4%), zelo visok pa je tudi njihov delež v sadnem izboru občin Nova Gorica in Koper. Višnje zavzemajo med sadnimi vrstami komaj 0,5% (40 000 dreves), najvišji delež pa dosežejo v občinah Lendava (5%), Murska Sobota (2,3%), Sežana in Koper (2%) ter Ptuj (1,5%).

Breskve zavzemajo med sadnimi vrstami s 7,3% četrto mesto (594 000 dreves), v zveznem merilu pa 10,4% rodnih breskovih dreves. Najpogostejše so v sadnem izboru na Primorskem. V občini Izola zavzemajo celo 66,7% vseh dreves, v občini Piran 49,3%, Koper 28,9% in Nova Gorica 36,1%. Tudi v občini Ajdovščina zavzemajo še vedno 14,9% vseh dreves. V notranji Sloveniji je ta vrsta sadja najbolj zastopana v občini Brežice in Krško z nekaj nad 12% vseh dreves.

Na marelice odpade v Sloveniji komaj 0,58% vseh sadnih dreves (47 000). Pomembnejše občine z njimi so Ajdovščina (4,8%), Brežice (2%) in Lendava (2,1%), v nekaterih drugih pa se giblje ta delež od 1 do 2%.

Orehi zavzemajo 3% vseh sadnih dreves (246 000) in so najbolj zastopani v sadnem izboru občin Tolmin (15%), Ajdovščina, Idrija in Mozirje (8 do 10%).

Na smokve odpade 0,36% (29 000), a na oljke 0,77% (63 000) vseh dreves, omejene pa so izključno na toplejše primorske pokrajine. V občini Piran zavzemajo oljke 23,8% vseh dreves, v občinah Izola in Koper okoli 15%. Smokev je v občini Ajdovščina 7,2%, v občini Koper pa 5,1% vseh dreves.

Iz dosedanjega pregleda sestave sadnega drevja je bilo razvidno precejšnje odstopanje od republiških poprečkov za posamezne sadne vrste pa tudi različna prostorska razširjenost sadjarskih površin. Temu primerno so se izoblikovala sadjarska področja z večjim ali manjšim poudarkom na gojenju določene sadne vrste, čeprav bi v Sloveniji nasploh težko govorili o izraziti specializaciji. Slovito štajersko pridelovalno področje jabolk prihaja do veljave v podatku, da zajema samo občina Maribor 13,8% vseh slovenskih nasadov jablan. Skupaj z občinami Lenart, Ormož, Ptuj in Sevnica vključuje tretjino vseh jablan v Sloveniji. Hruškovi nasadi so skoncentrirani v občini Nova Gorica. (14,3%) in Krško (7,6%), medtem ko so nasadi češpelj in sliv enakomerneje razporejeni. Na prvem mestu je tudi pri tej sadni skupini občina Maribor (7,7%), vendar sledijo takoj občine Ptuj (6,1%), Ormož, Sevnica, Novo mesto, Sežana in Nova Gorica s 4 do 5% vseh češpljevih in slivovih dreves v Sloveniji.

Izrazita je koncentracija češenj v Vipavski dolini in Goriških Brdih, saj je v občini Nova Gorica kar 18,8% vseh češnjevih nasadov. V njej in občinah Ajdovščina, Koper, Ljubljana-Moste-Polje, Maribor, Murska Sobota in Ptuj je skoncentrirana blizu polovica vseh češnjevih nasadov.

Višnja je drevo vzhodne Slovenije. V občinah Lendava, Murska Sobota, Ptuj je skoraj polovica vseh nasadov, zunaj tega področja sta pomembnejši le občini Koper in Sežana.

Izrazito koncentracijo ugotavljamo pri breskvah. Samo v občini Nova Gorica je 41,4% vseh dreves v Sloveniji, če prištejemo še obalne občine, pa sta tu skoncentrirani dve tretjini breskovih dreves. V notranjosti Slovenije se s pomembnejšim deležem pojavijo le občine Krško (5,6%), Maribor (4,5%) in Ptuj (3,7%). Tudi marelic je največ v občini Nova Gorica (20,3%), močno pa sta zastopani še občini Ajdovščina (9,4%) in Maribor (10,9%) ter nekoliko manj, s 4 do 6%, občine Koper, Brežice, Ptuj, Murska Sobota in Lendava.

Izrazitejše področje za gojenje orehov sta občini Tolmin s 8,6% in Nova Gorica s 7,4% vseh orehovitih dreves v Sloveniji.

Osredotočenost južnih sadnih vrst v Primorju je bila že poudarjena. Slaba polovica oljk odpade na občino Koper, dve petini na občino Piran in ena osmina na občino Izola. Smokve se razen v občini Koper, kjer jih je tretjina, močno pojavljajo tudi v notranjem primorskem pasu. V občinah Nova Gorica, Ajdovščina in Sežana je skupaj 57,9% vseh dreves, preostanek pa odpade na piransko in izolsko občino.

Omeniti je še gojenje črnega ribeza, posebno na Kozjanskem.

C) Plantažni nasadi

V našem sadjarstvu se je ta sodobna oblika zasajanja sadnega drevja pričela uveljavljati šele po letu 1950. Na plantažah opravijo razen obiranja in obrezovanja vsa dela s stroji. Uvajamo jih v ekološko najugodnejših legah, zasajamo pa le preizkušene sorte, ki dajejo visok in hkrati najkvalitetnejši pridelek, zato je njihova tržna vloga toliko pomembnejša (17). Plantažni sadovnjaki se močno ločijo od kmečkih travniških sadovnjakov in bistveno vplivajo na preobrazbo pokrajine. Izjema so v nekem smislu le tradicionalne terase v Primorju.

Od 40 441 ha sadovnjakov v Sloveniji odpade na plantaže 4 305 ha ali 10,6% (15). Največ je plantaž jablan, skoraj 3000 ha ali 7,2% vseh sadovnjakov. Na drugem mestu so plantažni nasadi breskev (768 ha), na tretjem pa nasadi hrušk (518 ha). Plantaže drugih sadnih vrst so malo pomembne.

Največ plantaž ima občina Maribor: 940 ha ali 12% sadjarskih površin. Od tega je 776 jablanovih in 122 ha hruškovih nasadov, preostanek pa odpade na plantaže breskev. Na drugem mestu je občina Nova Gorica s 518 ha, od česar odpade skoraj 400 ha na plantaže breskev in okrog 100 ha na plantaže hrušk. Pri tem je poudariti, da zavzemajo plantaže celo 58% vseh sadovnjakov, kar je najvišji delež v Sloveniji. Zelo močno je zastopana občina Lenart, kjer je 351 ha plantaž (15,3% sadovnjakov), od tega 301 jablanovih. Pomembnejši relativni delež zavzemajo plantaže še v občinah Krško (32,1%), Slovenske Konjice, Sevnica, Koper, Šentjur (z okoli četrtno površine) in Ormož (17,4%).

Čeprav zavzemajo plantaže v Sloveniji le eno desetino sadjarskih površin, je na njih zasajenih 22,5% vseh dreves. Jablane na plantažah zavzemajo 23,3%, hruške 32,6% in breskve celo 64% ustreznega števila dreves. Pri jablanah in hruškah se je plantažna pridelava torej močno uveljavila, pri breskvah pa sploh prevladuje. Značilna je tudi za kulturo višenj.

Odstopanja od poprečka so po posameznih občinah seveda velika. V občini Slovenske Konjice je zasajenih na plantažah 85% vseh jablan, zelo visok delež pa kažejo še občine Ormož (56%), Maribor (50%), Krško (49%) in Zagorje (45%). Pri nasadih hrušk je ta delež še mnogo večji, npr. v občini Krško 88,9%, Lenart 73%, Nova Gorica 75%, Izola 70,6% in Koper 63,7%. Plantaže breskev, ki kažejo v poprečku najugodnejše razmerje, zajamejo v občinah Koper in Krško celo blizu 90% vseh dreves.

85% plantaž je v rokah družbenega sektorja. Med kmečkimi plantažami so najpomembnejši nasadi breskev (320 ha ali 41,7%) in jablan (252 ha ali 8,6%). S sanacijo kmečkega sadjarstva se bo njihov pomen prav gotovo povečal.

III. PROSTORSKA PREOBRAZBA Z VIDIKA SPREMINJANJA SADJARSKIH POVRŠIN V OBDOBJIH 1896-1955 IN 1955-1972

1. Obdobje 1896-1955

Statistika iz leta 1896 (1-5) izkazuje v mejah današnje SR Slovenije, vendar brez Prekmurja, 21 830 ha sadovnjakov ali 1,13% površine. Do leta 1955 (6) se je njihova površina povečala na 27 979 ha ali 1,38% površine, tj. za 28,1%. V primerjavi z današnjo razporeditvijo sadjarskih površin opažamo, da je bila koncentracija le-teh v subpanonskem Pomurju, Podravju in Posavju nekoliko manj izrazita.

V značaju in dinamiki spreminjanja sadjarskih površin se kažejo med posameznimi regijami precejšnje razlike. V makroregiji subpanonskega Pomurja, Podravja in Posavja so se površine v obdobju 1896-1955 povečale za blizu dve tretjini, v predalpski makroregiji za 30,7%, medtem ko kažeta subpanonsko-subdinarska oziroma dinarska in alpska makroregija precej manjši rast (za 17,2% oziroma 13%). Izjema je primorska makroregija, kjer so sadjarske površine močno nazadovale, in to od 3 721 ha na 1 587 ha ali za 57,3%. To nazadovanje povezujejo z uničenjem oljčnih nasadov, ki jih je prizadela huda zima leta 1929, in z urejanjem teras za pridobivanje zgodnjih vrtnin (18). V Šavrinskih brdih so se površine sadovnjakov zmanjšale celo za 72,1%, zelo močno tudi na Hrpeljsko-podgorskem Krasu.

Ponekod so v tem obdobju sadjarske površine narasle za več kot 100%, npr. v Halozah za 178,3 %,

v njihovem vinorodnem delu pa celo za 215%. Pozornost vzbuja tudi dejstvo, da so se sadovnjaki močno razširili na velikih ravninah in v kotlinah, tako na Dravski ravnini (za 122,6%) in Ljubljanskem barju (za 104,2%) ter v višjem predalpskem svetu, npr. na Pohorju (za 50%).

2. Obdobje 1955-1972

Poudariti moramo, da se to obdobje v razvoju slovenskega sadjarstva v mnogočem razlikuje od predhodnega. Med bistvene razlike sodi vsekakor večja dinamika v naraščanju sadjarskih površin in drugačna regionalna razporejenost. Površina sadovnjakov se je v borih 17 letih povečala za nad 15 000 ha ali 56,1%, tako da je indeks rasti porasel od 100 v letu 1896 na 128 v letu 1955 in 200 v letu 1972. Površina sadovnjakov se je v obdobju 1955-1972 povečala za več kot 15 000 ha, njihov relativni delež pa je porastel od 1,38% na 2,16% skupne površine (7).

Med makroregijami je imela največji relativni prirastek sadjarskih površin primorska makroregija (za 133,5%), sledile so predalpska s 67,1%, subpanonska s 50,4%, alpska s 40% in subpanonsko-subdinarska oziroma dinarska s 27,7%. V Goriških Brdih so se površine s sadnim drevjem povečale celo za 7-krat, na Vipavskem za 3,5-krat, v Bizeljsko-sremičkih goricah za 2,3-krat, po drugi strani pa beležijo nekatere znane sadjarske pokrajine le manjšo rast, npr. Slovenske gorice za 37,6% in Haloze za 51,7%. V ravninah in kotlinah se je rast sadjarskih površin zaustavila ali vsaj precej zmanjšala, npr. na Dravskem polju, kar pripisujejo slabšim ekološkim razmeram (19). Ponekod ugotavljamo celo nazadovanje, npr. na Ptujskem polju.

Osnovna značilnost tega obdobja je vsekakor izredno močna relativna rast sadjarskih površin v primorskem svetu, kjer so le-te v starejšem obdobju nazadovale, in močna rast v predalpskem in deloma še v subpanonskem svetu. Predela šibke rasti sta nasploh alpski in dinarski svet, a tudi nekatere manjše pokrajine drugod, npr. Srednje Slovenske gorice, Kras in Savrinska brda. K porastu površin v tem obdobju je bistveno pripomogla plantažna obnova v družbenem sektorju, vplival pa je tudi, podobno kot v starejšem obdobju, umik vinogradništva. Nadomeščanje vinogradov s sadovnjaki je namreč pomenilo posrečen izhod iz vinogradniške krize (20).

3. Skupni učinki spreminjanja sadjarskih površin v zadnjih sedemdesetih letih

V celotnem obdobju beleži slovensko sadjarstvo močan vzpon, še posebno v subpanonski makroregiji z indeksom rasti 249. V mezoregiji zahodnega subpanonskega Podravja se je indeks dvignil celo na 309. Slovenske gorice kot najizrazitejše sadjarsko področje kažejo indeks 196, Podpohorske gorice 314, Dravinjske gorice 360, a Haloze kar 422. Predalpska makroregija je z indeksom 218 na drugem mestu. Posebno so se razširili sadovnjaki v mezoregiji robnega predalpskega Posavja (indeks 368). V alpski in dinarski makroregiji je bila rast sadjarskih površin srkomna (indeks 158 oziroma 149), v primorski pa se zaradi močnega nazadovanja v starejšem obdobju indeks ni povzpел nad 100. Med pokrajinami so seve da razlike. V Goriških Brdih so se npr. sadovnjaki v celotnem obdobju povečali za 7,4-krat, na Vipavskem za 5-krat, na Krasu za 1,8-krat, medtem ko so v Savrinskih brdih nazadovali.

Slovenske pokrajine bi glede na dinamiko spreminjanja sadjarskih površin v obdobju 1896-1972 lahko razporedili v štiri skupine: z indeksom pod 100, od 100 do 200, od 200 do 300 in nad 300. Zadnji dve skupini sta nad republiškim poprečjem. Pokrajine z relativno močno rastjo sadjarskih površin so osredotočene v treh pasovih. P-vi zajema južno in vzhodno pohorsko obrobje od Velenjske kotline do Pekrskih goric ter se nadaljuje v Dravinjskih goricah, Halozah in Rogaškem podolju. Nekoliko zunaj nje ga se uvrščajo v isto skupino Zahodne Ljutomersko-ormoške gorice. Drugi pas se razteza od Mozirskega prek Posavskega hribovja do Bizeljsko-sremičkih goric, tretji pa zajema Goriška Brda in Vipavsko.

Močna rast sadjarskih površin označuje še vrsto pokrajin, med njimi Vzhodne Ljutomersko-ormoške gorice, Svečinske gorice in Voglajnsko. Kljub temu je značilno, da izkazuje večina slovenskih pokrajin podpoprečno rast, predvsem v subpanonsko-subdinarskem, dinarskem in alpskem svetu, čeprav takšnih pokrajin ne manjka niti v subpanonskem svetu (Srednje Slovenske gorice). Nazadovanje sadnih površin ugotavljamo le v nekaterih pokrajinah, npr. Savrinskih brdih, na Hrpeljsko-podgorskem Krasu, v Cerkljansko-idrijskem in Tolminskem hribovju ter Lendavskih goricah. Vzroki za to so različni, tako pozeba

oljk, specializacija v pridelovanje vrmin iPrimorrazširitev vinogradništva (Lendavske gorice) itd.

IV. PROBLEMI NAŠEGA SADJARSTVA

Če skušamo v kratkem opozoriti na nekaj aktualnih problemov slovenskega sadjarstva in njegovega perspektivnega razvoja, ne moremo mimo propadanja kmečkega sadjarstva in težav, s katerimi se ubada sadjarstvo družbenega sektorja. Visoki proizvodni stroški, velika proizvodno-organizacijska razdrobljenost, nizki pridelki, majhna delovna storilnost, preozka struktura nasadov ipd. se družijo z družbenim odnosom do porabe sadja v širok kompleks vprašanj, tesno povezanih s težavami na tržišču. Oglejmo si nekaj teh elementov (21-25).

Da so tržne razmere že od nekdaj pogojevale položaj sadjarstva, nam dokazujejo težave pri prodaji sadja po prvi svetovni vojni. Danes slovenskemu sadju, ki je znano kot izredno kakovostno, konkurira cenejši pridelek iz drugih republik. Pred slovenske sadjarje se postavlja dilema, kako znižati pridelovalne stroške. Poskusi z uvajanjem sistema gostega sajenja kažejo prizadevanja v tej smeri. V primerjavi s sadnimi veleobrati drugod v državi in v svetu je naše sadjarstvo močno razdrobljeno. Le 11 organizacij ima več kot 100 ha sadovnjakov.

Slovensko sadjarstvo tarejo nizki pridelki, ki so znašali v obdobju 1969-1971 na plantažah 78,2 q na hektar, medtem ko je spodnja meja rentabilnosti med 120 in 150 q. Ena negativnih strani je tudi veliko nihanje pridelka med leti, posebno pri starih in ekstenzivnih nasadih z izmenično rodnostjo. Še posebej velja to za kmečko sadjarstvo.

Značilna je nadalje nizka delovna storilnost. V naših najboljših nasadih porabijo za oskrbo 1 ha od 514 do 918 ur, na Nizozemskem 404, v ZRN 333 do 392, v ZDA pa od 79 do 270. Za pridelek 100 kg sadja je bilo pri nas potrebnih leta 1970 12 ur, kar je dva-do štiri-krat več kot v zapadnih deželah. Naše sadje je zato predrago v jugoslovanski in svetovni konkurenci. Iz tega sledi, da bo nujno potrebno izboljšati organizacijo dela, predvsem mehanizacijo, Struktura nasadov je za tržišče preozka, saj obsega plantažno sadjarstvo samo tri, največ štiri sadne vrste, tj. jablane, hruške, breskve in ribez.

Eno bistvenih vprašanj slovenskega sadjarstva pa je seveda vprašanje obnove kmečkega sadjarstva. Dosedanji poskusi asanacije nasploh niso uspeli, čeprav so posamezniki dosegli lepe uspehe. Postavlja se vprašanje, kako, kdaj in s kakšnimi sredstvi jo izvesti, zavedamo pa se, da brez organizirane družbene pomoči to ne bo mogoče. Poudarek obnove bi moral biti na deficitarnih sadnih vrstah tako jagodičju in lupinastem sadju. Kmečka gospodarstva bi se morala pri tem specializirati v čisto sadjarsko ali mešano proizvodnjo.

Med bazične naloge sadjarstva sodi torej njegova nadaljnja obnova, ki pa se bo morala omejiti le na lege v najustreznejših ekoloških pogojih in izvajati po najmodernejših izkušnjah doma in v svetu. Do leta 1980 je predvideno povečanje intenzivnih nasadov za 4 650 ha, do leta 1990 za 6 900 ha, povečanje pridelka sadja pa do leta 1980 na 140 q/ha in do leta 1990 na 165 q/ha. Tako naj bi leta 1980 razpolagali s 65 500 tonami in leta 1990 s 100 000 tonami sadja. Za primerjavo naj navedemo, da razpolagamo z okoli 20 do 25 000 tonami sadja, pri čemer pa ni upoštevano kmečko industrijsko sadje, ki ga je po nakaterih ocenah 75 000 ton in predstavlja dragoceno surovino za izdelavo sokov. V letu 1974 je naša živilska industrija predelala le okoli 5 000 ton sadja, ker je predvideno povečanje njenih kapacitet v močnem zaostanku.

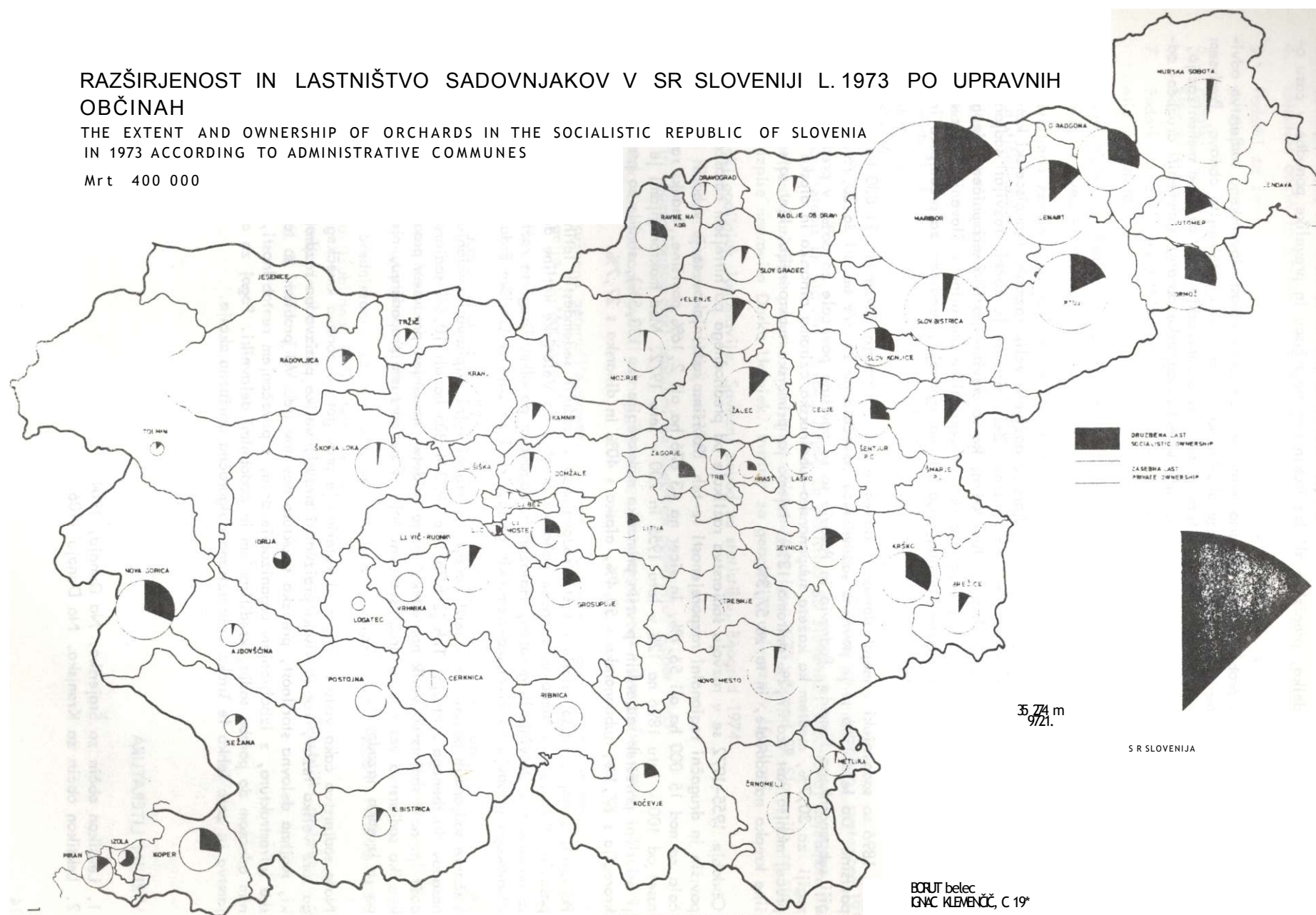
Zelo porasla naj bi tudi poraba sadja. Proizvodnja sokov naj bi se povečala od sedanjih štirih litrov na osebo na 9,2 litra leta 1980 in 12 litrov leta 1990. Za primerjavo naj povemo, da porabijo v Švici 21 litrov naravnih sadnih sokov na osebo. Predvidevajo, da se bo povečala poraba svežega sadja od 27 kg na osebo (leta 1970), na 45 kg v letu 1980 in 51 kg v letu 1990. Tudi ta poraba je v zahodnih državah mnogo višja: od 60 do nad 100 kg na osebo.

Uspešnost sadjarstva je tesno povezana z gradnjo hladilnic za sadje. Predvidevajo, da se bo njihova zmogljivost povečala od 12 500 ton (leta 1971) na 34 000 ton leta 1980 in 45 000 ton leta

RAZŠIRJENOST IN LASTNIŠTVO SADOVNJAKOV V SR SLOVENIJI L. 1973 PO UPRAVNIH OBČINAH

THE EXTENT AND OWNERSHIP OF ORCHARDS IN THE SOCIALISTIC REPUBLIC OF SLOVENIA
IN 1973 ACCORDING TO ADMINISTRATIVE COMMUNES

Mrt 400 000

1990. Z njimi bomo lahko v znatni meri omilili periodične sadjarske krize, ki se pojavljajo zaradi previsokih presežkov pridelka, prenizkih ali previsokih cen na tržišču in prevelike ponudbe v času obiranja pridelka.

Če sklenemo naš pregled problematike, moramo ugotoviti, da je uspešnost slovenskega sadjarstva odvisna od široko organizirane dolgoročne družbene akcije, ki bo usmerjena v temeljito obnovo. Predvsem je pri tem nujno izgraditi sadjarsko infrastrukturo, izboljšati organizacijo dela oziroma mehanizacijo, sanirati kmečko sadjarstvo in formirati specializirane kmečke sadjarske obrate, spremeniti družbeni odnos do porabe sadja, urediti kreditiranje ipd.

SKLEPNI PREGLED

V drugi polovici 19. stoletja je slovensko sadjarstvo doživelo velik razmah. Franciscejski kataster izpričuje namreč še zelo skromne površine sadovnjakov. Zelo hitro se je začelo razvijati sadjarstvo na prehodu v naše stoletje, v času vinogradniške krize, ko so številne po filokseri uničene vinograde spremenili v sadovnjake. To velja posebno za tiste vinogradniške pokrajine v Sloveniji, kjer ekološki pogoji za uspevanje trte na ameriški podlagi niso bili najugodnejši, predvsem za predalpske in submediteransko-dinarske pokrajine.

Leta 1896 so sadovnjaki v mejah današnje Slovenije brez Prekmurja zavzemali 21 830 ha ali 1,13% površine. Do leta 1955 se je površina sadovnjakov povečala na 27 979 ha ali za 28,1%. V makroregiji subpanonskega Pomurja, Podravja in Posavja so se površine povečale za 66%, v predalpski makroregiji za 30,7%, medtem ko kažeta subpanonsko-subdinarska oziroma dinarska in alpska makroregija precej manjšo rast (za 17,2% oziroma 13%). Izjema je primorska makroregija, kjer so sadjarske površine krepko nazadovale, in to za 57,3%.

Obdobje 1955-1972 se v razvoju sadjarstva razlikuje od predhodnega po hitrejšem naraščanju sadjarskih površin in drugačni regionalni razporejenosti le-teh. Površina sadovnjakov se je v borih 17 letih povečala za nad 15 000 ha ali 56,1%, in sicer na 43 676 ha ali 2,16% površine. Indeks rasti je tako narasel od 100 v letu 1896 na 128 v letu 1955 in 200 v letu 1972. Med makroregijami je imela največji relativni prirastek sadjarskih površin primorska makroregija (za 133,5%), sledile so predalpska makroregija s 67,1%, subpanonska s 50,4%, alpska s 40% in dinarska s 27,7%.

Pokrajine z najmočnejšo relativno rastjo sadovnjakov v zadnjih sedemdesetih letih so osredotočene v treh pasovih. Prvi zajema južno in vzhodno pohorsko obrobje od Velenjske kotline do Pekrskih goric ter se nadaljuje v Dravinjskih goricah, Halozah in Rogaškem podolju. Drugi se razteza od Mozirskega preko Posavskega hribovja do Bizeljsko-sremičkih goric, tretji pa zajema Goriška Brda in Vipavsko.

Večanje sadjarskih površin je v letih po drugi svetovni vojni pripisovati uvajanju intenzivnih plantažnih nasadov družbenega sektorja. Teh je bilo leta 1973 4 305 ha ali 10,6% sadjarske površine. Z njimi doživlja naše sadjarstvo velik napredek, saj je pridelek namenjen predvsem prodaji. Po drugi strani je kmečko sadjarstvo ves čas po drugi svetovni vojni v nezadržnem propadanju, njegov gospodarski pomen pa je izredno nazadoval.

Naše sadjarstvo čaka vrsta nalog, med katerimi je prav gotovo obnova kmečkega sadjarstva, a hkrati ga tare veliko težav, kot so visoki proizvodni stroški, velika proizvodna razdrobljenost, nizki pridelki, majhna delovna storilnost, preozka struktura nasadov itd. Vsi problemi so tesno povezani s sadjarsko infrastrukturo, z izboljšanjem organizacije dela, s povečanjem rentabilnosti, spremenjenim družbenim odnosom do porabe sadja, kreditiranjem in podobnimi dejavniki. Pogoj za obnovo slovenskega sadjarstva je zato lahko le široko organizirana dolgoročna družbena akcija.

VIRI IN LITERATURA

1. Leksikon občin za Štajersko. Na Dunaju, 1904
2. Leksikon občin za Kranjsko. Na Dunaju 1906

3. Leksikon občin zo Avstrijsko-11 irsko primorje. Na Dunaju 1900
4. Leksikon občin za Koroško. Na Dunaju, 1905
5. Podatki za zemljiške kategorije v letih 1909-1915 po katastrskih občinah. Katastrski urad v Mur-ski Soboti, Pokrajinski arhiv v Mariboru in Arhiv SR Slovenije v Ljubljani
6. Podatki za zemljiške kategorije v letu 1955 po katastrskih občinah. Arhiv Geodetske uprave SR Slovenije v Ljubljani
7. Podatki za zemljiške kategorije v letu 1972 po katastrskih občinah. Geodetska uprava SR Slove-nije v Ljubljani
8. Vlado Valenčič: Sadjarstvo. Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev. Zgodovina agrarnih panog I. zvezek. Agrarno gospodarstvo, Ljubljana 1970
9. Obradjena zemlja i žetveni prinos. Ministarstvo poljoprivede. Beograd, leto 1929
10. Statistički godišnjak. Opšta državna statistika. Beograd, leto 1936
11. Poljoprivredna godišnja statistika (proizvodnja-izvoz-uvoz) 1938. Ministarstvo poljoprivrede. Beo-grad 1939
12. Aleksander Kravos - France Lombergar: Razvoj sadjarstva kot osnova za proizvodnjo in predelavo sadja v severovzhodni Sloveniji. Kmetijski zavod Maribor. Ekonomski center Maribor. Maribor, maja 1971
13. Statistični letopis iz Slovenije 1955. Zavod za statistiko LR Slovenije, Ljubljana, spetembra 1955
14. Statistični letopis LR Slovenije 1964. Zavod za statistiko SR Slovenije. Ljubljana, septembra 1964
15. Neobjavljeni statistični podatki o sadjarstvu Slovenije v letu 1973. Zavod SR Slovenije za stati-stiko. Izpise napravila Darka Uranjek. Inštitut za geografijo univerze v Ljubljani
16. Statistički godišnjak Jugoslavije. Savezni zavod za statistiku, Beograd 1974
17. Dragan Honzak: Sadjarstvo. Ljubljana 1968
18. Julij Titi: Socialnogeografski problemi na koprskem podeželju. Koper 1965
19. Mirko Pak: Družbenogeografski razvoj Zgornjega Dravskega polja. Geografski zbornik XI, Ljub-ljana 1969
20. Božidar Kert: Družbena geografija osrednjih Zahodnih Slovenskih goric (območje občine Lanart). Doktorska disertacija. V Mariboru, 1973. Cikl.
21. France Adamič: Vprašanja slovenskega sadjarstva. Sodobno kmetijstvo (Ljubljana) 1968, letn. 1, št. 10
22. Slavko Glinšek: Kako izboljšati položaj sadjarstva? Sodobno kmetijstvo (Ljubljana) 1970, letn. 3, št. 7
23. Aleksander Kravos: Možnosti in program za napravo sadovnjakov po sodobnih sistemih gostega sajenja. Sodobno kmetijstvo (Ljubljana) 1970, letn. 3, št. 4
24. France Adamič: Srednjeročni razvojni program slovenskega sadjarstva za obdobje 1972-73. So-dobno kmetijstvo (Ljubljana) 1972, letn. 5, št. 4
25. Informacija o stanju in o nadaljnjem razvoju sadjarstva v SR Sloveniji. Republiški sekretariat za gospodarstvo. 12. 5. 1971. Tipkopis.

BELA KRAJINA - SPREMEMBE V GOSPODARSKI IN DRUŽBENI STRUKTURI

Belo krajino kaže proučiti s trojnega vidika: kot agrarno pokrajino z vsemi značilnostmi agrarnega gospodarjenja, kot pokrajino, kjer se kažejo prve oblike industrijske rasti, in kot pokrajino, ki dobiva rekreacijsko funkcijo. Trojne razvojne težnje s tremi različnimi uporabniki pokrajinskega prostora postavlja v ospredje dinamičen odnos do pokrajine. Poenostavljeno je to odnos stanovanje-delo-rekreacija, ki se z razvojem družbe neprestano spreminja, s tem pa prihaja do sprememb tudi v geografskem okolju. Pričakovanje, da bo Bela krajina z uveljavljanjem sodobnih gospodarskih tokov v fiziognomskem videzu ostala nespremenjena, je nerealno. Obvladovati pa je treba tiste procese, ki rušijo ravnotežje v okolju (erozija prsti, onesnaževanje Kolpe, opuščanje intenzivne obdelave zemljišč, predvsem vinogradov, stihijska gradnja).

V okviru Slovenije predstavlja Bela krajina tako po površini kot po številu prebivalstva razmeroma majhen del, saj meri 600 km², in šteje 24 300 prebivalcev. Kljub temu pa pomeni ta mali košček slovenske zemlje zaradi obmejne republiške lege, zanimive zgodovine, narodnih običajev, vinogradov in tople Kolpe Slovencu znano, a nekoliko odmaknjeno pokrajino. Odmaknjenost in zatišna lega na slovenskem obrobju sta vtisnili poseben pečat razvoju v preteklosti in sedanjosti. Obronki Roga in Gorjanci predstavljajo še danes pregrado, ki ločuje Belo krajino od ostale Slovenije, odprtost in prehodnost proti Hrvaški pa prihaja zopet do večje veljave.

Agrarno gospodarstvo

Z industrializacijo so pokrajinsko-ekološki dajavniki stopili nekoliko v ozadje. Industrija, ki se je razvila, se le v nekaterih primerih naslanja na surovinske vire v Beli krajini. Se vedno pa je dobra tretjina Belokranjcev kmetov, katerih zaslužek je v mnogočem odvisen od prirodnogeografskih faktorjev. Brez dvoma je kraški značaj površja dominantna poteza, ki v soodvisnosti z ostalimi prirodnimi dejavniki omejuje možnost intenzivnejše agrarne izrabe zemljišča. Čeprav spada Bela krajina med pokrajine nizkega krasa z nekaterimi površinsko tekočimi vodotoki, pomenijo vrtače in druge depresijske oblike močno oviro pri naporih za intenzivnejšo izrabo in mehanizacijo obdelave. Večja področja ravnega sveta so predvsem ob aluvialni ravnici Kolpe, kjer je kraški značaj površja v ozadju. To so predvsem proge obdelanega sveta okoli Zilj, Gribelj, Krasinca, Otoka in Križevske vasi, prirodnogeografske osnove so tu za poljedelstvo ugodne. Za boljšo izrabo in za prehod k večji tržni usmerjenosti bi bila nujna združitev majhnih parcel, čeprav so tu v povprečju večje kot v ostali Beli krajini. Večje sklenjene površine ravnega sveta so še okoli Črnomlja, Metlike in Dragatuša.

S stoletnim delom je belokranjskemu kmetu uspelo iztrgati naravi večje komplekse zemlje in jo pripraviti za obdelavo. Tako so danes obdelana tudi količkaj ravna dna vrtač in njihovi obodi, čeprav razčlenjenost reliefa onemogča strojno obdelavo. Oviro pomeni še neenakomerna debelina prsti, ki sespreninja na kratke razdalje. Ugodne vrednosti klimatskih pokazateljev (visoka srednja letna temperatura in razporeditev temperatur ter padavin v vegetacijski dobi) nudijo možnosti za razvoj sadjarstva, ki pa je v Beli krajini močno v ozadju. Ugodnejša je slika v vinogradništvu, ki ima dobre pogoje, da se predvsem v metliškem, semiškem in črnomaljskem koncu bolj uveljavi. Poleg tega so vinogradi v področjih, kjer prevelika strmina onemogoča poljedelstvo. Toča in prevelika količina padavin v zgodnji jeseni pa večkrat uniči celoleten trud vinogradnikov.

Posledice industrializacije Bele krajine

Tudi po drugi svetovni vojni Bela krajina nekako do leta 1960 ni mogla pritegniti industrije. Posledice so vidne v upadanju števila prebivalcev in v novem valu izseljevanja v večja industrijska mesta Slovenije in Jugoslavije. Medtem ko se je v preteklosti izseljevalo predvsem kmečko prebivalstvo, se

je temu sedaj pridružilo tudi poklicno preslojeno prebivalstvo. Bela krajina še danes čuti slabe posledice takšnega razvoja, saj se je preselilo mnogo šolanih ljudi. Intenzivno izseljevanje je trajalo približno do l. 1965, ko se je domači industriji posrečilo zaposliti večino delovne sile, ki je prihajala iz vasi. Tako se je število prebivalstva do 1971 rahlo zvišalo, kar pa je v veliki meri posledica zgostitve v Črnomlju, Metliki in Semiču, povsod drugod pa se nadaljuje izseljevanje. Zato je razumljivo, da spada Bela krajina med tiste slovenske pokrajine, ki dajejo največ začasno zaposlenih v tujini (1158 ali 5% vsega prebivalstva). Zadnji dve leti se število zdomcev ni bistveno povečalo, lahko celo pričakujemo nazadovanje. Medtem ko so v prvi fazi odhajanja na začasno delo v tujino prevladovali kmetje, so danes v prevladi poklicno preslojeni prebivalci. Pogosti so primeri, da si je delavec v domačem podjetju ustrezno usposobil, potem pa odšel na delo v tujino.

Razčlenitev Bele krajine po tipih demografskih območij pokaže zelo neugodno sliko, saj je več kot polovica prostora demografsko ogrožena in še nadalje pričakujemo izseljevanje. Zato je razumljivo, ko so v zadnjih dveh letih odprli tekstilna industrijska obrata v Starem trgu in na Vinici, da bi zadržali prebivalce.

Vprašljiva je tudi struktura dosedanje industrije. Prevladuje nizko akumulativna (kovinska, tekstilna, predelovalna, lesna), prav tako je problem, kako zaposliti moško delovno silo. Pomanjkanje delovnih mest za moške je največje v metliški občini, saj tekstilna industrija zaposluje v glavnem žensko delovno silo.

Razkranjanje klasične agrarne družbe po drugi svetovni vojni nam pokaže tudi delež kmečkega prebivalstva, ki ga je danes okoli 38%, še l. 1961 pa ga je bilo 53%. Visok delež kmečkega prebivalstva je ob razmeroma skromnih naravnih razmerah porok, da poklicno preslojevanje še ni zaključeno.

Demografske in ekonomske spremembe po drugi svetovni vojni so povzročile premike v izrabi zemlje in s tem spremembe v geografskem okolju. Hitra industrializacija s poklicno preslojitvijo kmečkega prebivalstva povzroča opuščanje intenzivno obdelanih površin, saj zemlja večini prebivalstva ni glavni vir dohodka. S tem se videz kulturne pokrajine spreminja, večje površine ostajajo v socialnem prelogu. Kmetijske površine v Beli krajini se zmanjšujejo tudi na račun intenzivne zazidave novih površin, predvsem okoli Črnomlja, Metlike in Semiča. V zazidalnih načrtih posvečajo čedalje več skrbi razmestitvi industrije. V Metliki je zanj določen prostor ob Kolpi in železniški postaji, v Semiču okoli Vrtače, v Črnomlju pa ob cesti Črnomelj-Gradac. Tudi belokranjsko podeželje doživlja fiziognomske spremembe, zunanja podoba naselij se z uveljavljanjem urbanega načina življenja tudi na vasi občutno preoblikuje.

Posebno je treba poudariti "mehak" videz Bele krajine, z zaobljenimi in blagimi reliefnimi oblikami, ki odklanjajo vse masivne, arhitektonsko okorne objekte. Seveda se moramo zavedati, da napredek brez posega v okolje ni mogoč, mora pa biti skrbno pretehtan in v skladu s tipom in zunanjim licem belokranjske pokrajine. Problematične so med drugim nekatere nove počitniške hišice nad Semičem in na Maverlenu nad Črnomljem, ki kazijo usklajeno podobo pokrajine.

Turizem v Beli krajini še ni zaživel v okviru možnosti, ki jih ima zaradi naravnih in etnografskih privlačnosti. Prometne zveze, posebno cestne, so še razmeroma slabe, posebno je slaba povezava naselij ob Kolpi. Razmah stacionarnega turizma pa bi bil mogoč prav ob Kolpi. Z tako imenovanimi "vinskimi cestami" so postali dostopnejši v'nohradniški kraji. Tudi v Črmošnjicah bi se lahko turizem hitreje razvijal, a mu to onemogočajo slabe ceste. Z zgraditvijo "partizanske magistrale" Črnomelj-Stare žage-Črmošnjice-Soteska, ki so jo že začeli graditi, bodo imele Črmošnjice več možnosti, da se uvrstijo med zimska središča Dolenjske. Novo potezo v pejzažu pomenijo sekundarna počitniška bivališča, ki jih je v Beli krajini okoli 200. Med lastniki je največ Ljubljčanov in Novomeščanov. Precej je takih, ki so se rodili v Beli krajini, se odselili, od staršev pa so dobili parcelo, kjer so si zgradili počitniško hišico. Preseneča visok delež njihovih lastnikov iz Bele krajine. Ti si v večini primerov grade počitniške hišice na temljih starih zidanic, ki so delno obdržale svoj prvotni namen. Pri izbiri lokacije je ponavadi odločalo več privlačnih elementov, med katerimi pa moramo poudariti najpomembnejše. Med prirodnimi činitelji sta topla, čista in z ribami bogata Kolpa ter vinogradi. Poleg prirodnih pogojev je privlačno tudi to, da redki industrijski obrati še ne povzročajo hrupa in onesnaženosti zraka. V tej luči je ugoden tudi večji delež agrarnega prebivalstva in splošmanjša gostota prebivalstva.

S počitniškimi hišicami dobiva Bela krajina nov fiziognomski element, domače prebivalstvo nove naloge z vzdrževanjem kulturnih zemljišč, s prodajo parcel za gradnjo počitniških hišic, s pomočjo ob gradnji in z morebitno prodajo poljskih pridelkov pa možnost zaslužka. Problematična je razpršena gradnja počitniških hišic ob Kolpi, ki so zgrajene neposredno ob reki. Težnja po zasebništvu naravnih lepote, ki morajo biti dostopne vsem delovnim ljudem, je sicer neznatna, a je vendarle tu. Bela krajina pa je pokrajina, ki ima lepe razvojne možnosti tudi za izletniški turizem. Zaradi dvojne rekreacijske funkcije je nujna določitev gradbenih okolišev za počitniške hišice. Primeri z jadranske obale nam kažejo, kakšni problemi se lahko pojavijo.

Nastajanje funkcijske regije medrepubliškega značaja

Bela krajina se je tudi v preteklosti povezovala s sosednjimi hrvaškimi pokrajinami, administrativne meje niso mogle prekiniti sodelovanja prebivalcev na obeh bregovih Kolpe. Prebivalcem dveh narodov je bilo vsako umetno razdvajanje tuje, kar so še enkrat pokazali med narodnoosvobodilnim bojem. Zatoni nič presenetljivega, da je danes sodelovanje še tesnejše in da je dobilo organizacijsko obliko v skupnosti obkoljskih občin. Ta združuje 16 občin, iz Slovenije občino Kočevje, Metliko in Črnomelj. V okviru skupnosti se belokranjski občini tesno povezuje z občinami Ozaljški, Duga Resa in Vrbovsko.

Prirodnogeografsko predstavlja področje občin Metlike, Črnomlja, Ozljske, Duge Rese in v manjši meri občine Vrbovsko nizki kras. Odraž prirodnih razmer je tudi prometna povezava, saj ima Bela krajina boljše prometne zveze s sosednjimi hrvaškimi občinami kot z ostalim slovenskim prostorom. Najpomembnejši kazalec medsebojne povezanosti so območja dnevne migracije. Za vsa večja industrijska podjetja v Beli krajini je značilno, da imajo največ dnevni migrantov iz bližnjih naselij hrvaških občin Celovec v semiški "Iskri", ki je med vsemi industrijskimi podjetji v Beli krajini najbolj oddaljena od Hrvaške, jih je nekaj, ki dnevno prihajajo iz občine Duga Resa. Zaradi obmejne lege je delež dnevnih migrantov iz SR Hrvatske v Metliki največji. Samo v tovarno "Betina" prihaja na delo iz sosednjih hrvaških občin 216 zaposlenih, oziroma 25%. Večina prihaja na delo z vlakom, naselja v neposredni bližini proge Metlika-Ozaljški-Karlovac dajejo zato največ teh delavcev. Površina in oblika gravitacijskega območja za "Betina" Metlika nas opozarja na dejstvo, da v bodočnosti industrija v Metliki lahko računa predvsem na delovno silo iz lastne občine in iz občine Ozaljški, manj pa na delovno silo iz črnomaljske občine.

Tesna povezanost belokranjskih občin s sosednjimi hrvaškimi se kaže tudi na področju trgovine. Belokranjsko prebivalstvo pogosto kupuje v Karlovcu, največ kmetijske stroje in orodje, obleko, čevlje, gospodinske stroje in tekstil. Kljub temu da ljudje večino teh stvari lahko kupijo v Črnomlju in Metliki se raje odločajo za nakup v Karlovcu zaradi večje izbire in "nakupovalne tradicije", posebno kmečko prebivalstvo (živinski sejmi). Močan je tudi obraten tok, da hrvaško prebivalstvo, predvsem iz ozaljske občine, kupuje v Metliki. Posebno prebivalci, ki se dnevno vozijo v metliška industrijska podjetja, tu tudi največ kupujejo. Na področju občine Ozaljški je trgovina še slabo razvita, na 476 prebivalcev pride ena trgovina.

Kljub dejstvu, da živi na področju sosednjih hrvaških občin nad 50 000 prebivalcev, so tu le štiri srednje šole, v katerih se šola nekaj nad 600 dijakov. Tri srednje šole so v Dugi Resi, ena na Vrbovskem, na celotnem področju ozaljske občine pa ni srednje šole, čeprav ima občina približno toliko prebivalcev kot črnomaljska. Zato se v belokranjskih srednjih šolah vsako leto šola okoli 50 dijakov iz sosednjih hrvaških občin. Največ jih je v poklicnih srednjih šolah, katere v svojih občinah najbolj pogrešajo. Ker se šolajo v Beli krajini in ne v svojih občinah, se večkrat zgodi, da se tu tudi zaposlijo in za stalno naselijo, najbolj prizadevni pa nadaljujejo šolanje na srednjih (štiriletnih), visokih in višjih šolah v Ljubljani. Skupno sodelovanje in načrtovanje pa s tem ni izčrpano, možno je predvsem na področju turizma, prometa, zdravstva ter v poglobljenem in razširjenem sodelovanju na ostalih področjih (izmenjava delovne sile, trgovina, šolstvo).

Ali Vam je znano ...

- da se uvršča občina Črnomelj med nerazvite občine Slovenije
- da se je prebivalstvo Bele krajine v zadnjih sto letih zmanjšalo za petino

- da je Kolpa najbolj topla in čista slovenska reka
- da se komaj dobra polovica prebivalcev Bele krajine oskrbuje z vodo iz vodovoda
- da je med NOB bilo uničenih 2 500 stanovanjskih in gospodarskih poslopij, v boju in taboriščih pa je umrlo 1 300 Belokranjcev
- da je občina Metlika po čistem osebnem dohodku zaposlenih v družbenem sektorju na zadnjem mestu v Sloveniji (l 1973-1793 din)
- da pride v Beli krajini na 1 000 prebivalcev le 5,65 slušateljev visokih in višjih šol (Slovenija - 11 slušateljev na 1 000 prebivalcev)
- da je črnomaljska gimnazija delovala med NOB (1944, 1945)
- da ima v Sloveniji občina Metlika največji delež žensk med zaposlenimi v družbenem sektorju (1973 - 57,3%)
- da živi v mestih (Črnomelj in Metlika) četrtnina prebivalcev Bele krajine
- da je v Semiču krajevni muzej in hotel
- da je metliška kmetijska zadruga prva v naši republiki izvedla uspešno komasacijo zasebnih vinogradov.

LITERATURA:

Tkalčič Marjan: Vodna oskrba Bele krajine, Diplomsko delo 1973

Pajk Dušan: Novejše geografske spremembe v Beli krajini, Diplomsko delo 1973

Tončič Ludvik: Regionalnogeografski opis občine Metlika, Diplomsko delo 1973

Moravec Marica: Izseljevanje iz Bele krajine v luči belokranjskega gospodarstva, GO 1960: 1 - 2 (22-28)

Klemenčič Vladimir: Klasifikacija občin SRS po razmerju med deležem teritorija s funkcionalno in nefunkcionalno demografsko strukturo, Ljubljana 1972

Crkvenčič Ivan: Gravitacijske zone dnevne migracije u radne centre Hrvatske, Geografski glasnik 1966[^] št. 28

Vrišer Igor: Vplivna področja slovenskih mest, RPP 1973-3

Plut Dušan: Belokranjsko vinogradništvo, Sodobno kmetijstvo 1974, št. 11

Plut Dušan: Družbeno-ekonomska struktura zaostale slovenske pokrajine in problemi njenega nadaljnjega razvoja na primeru Bele krajine, Ljubljana 1974 (tipkopis)

Svetozar ILEŠIČ

NA ROB RAZPRAVLJANJU O MARKSISTIČNEM IZOBRAŽEVANJU PRI POUKU GEOGRAFIJE IN O NOvem UČNEM NAČRTU GEOGRAFIJE ZA GIMNAZIJO

Ko so se nekako pred poldrugim letom razpredle razprave o novem učnem načrtu geografije za gimnazijo, ki so se gibale predvsem na osnovi tez, ki jih je pripravil prof. dr. Jakob Medved, se je podpisani držal bolj ob strani, čeprav so mu te teze vzbujale mnogo začudenja in pomislekov. Držal se je ob strani zaradi občutka, da ni najprimerneje, da bi se v vprašanja nadaljnje šolske vzgoje, ki naj vzgaja mladino, kakor teze poudarjajo, predvsem za življenje v 21. stoletju, preveč vtikal človek iz

generacije, ki bo v kratkem praznovala 50-letnico svoje mature, ki 21. stoletja seveda ne bo doživela in morda ni poklicana, da bi poskušala kakor koli vplivati na življenje v njem.

Po razpravi, ki se je sprožila v zadnjem "Geografskem obzorniku", pa se vendar oglašam. To naj opravičim najprej z dejstvom, da sem v teh desetletjih, skoraj od svoje mature pred 50 leti dalje, živel tesno povezan z razvojem in težavami naše geografije, da sem bil - nikdar na lastno pobudo - po-
tegnjen tudi v problematiko šolske geografije z vzgojo geografskih kadrov za šolo, s pripravo učbenikov, s sodelovanjem na pedagoških seminarjih in tečajih, s čimer sem si pač pridobil moralno pravico in celo dolžnost, da se še oglasim k besedi, predvsem tudi glede kritične presoje vsega, kar se je ali kar se ni dogajalo na področju geografske vzgoje v teh desetletjih, ker sem končno tudi soodgovoren za to. Da se oglašam, je razlog tudi v tem, da se je s ponovnimi predlogi za reformo šolskega pouka geografije časovno in vsebinsko prepletel tudi razplet celotne problematike koncepta geografske vzgoje na Oddelku za geografijo Filozofske fakultete, in to ne po naključju: kakor se je glede šole težišče razprave začelo vrteti okrog "regionalne geografije", se je tudi na Oddelku razpletanje vozla začelo z razpravami o "regionalnem konceptu" geografije na Oddelku in s krizo katedre za regionalno geografijo, katere vodstvo je prevzel prav prof. Medved. Vse to pa dokazuje, da ima uredništvo "Geografskega obzornika" prav, ko vabi k široki razpravi o vsebinski in vzgojni usmerjenosti geografskega pouka v reformirani šoli tudi iz razloga, ker so "ta prizadevanja med drugim tudi svojevrstni odmevi načelnih razglabljanj o vsebini same geografske znanosti". V teh razglabljanjih pa je pisec teh vrstic stalno sodeloval in namerava sodelovati tudi še naprej.

S svojimi pripombami pa se ne bi ustavljal toliko pri konceptu učnega načrta za 2. in 3. razred gimnazije. Ne kaže namreč ponavljati kritičnih pripomb prof. Gamsa, s katerimi tako rekoč v celoti soglašam. Nad nesprejemljivimi tezami, ki nam vsiljujejo tak učni načrt, sem samo čedalje bolj presenečen. Da je nad njimi začudeno in da jih ne more sprejeti še veliko naših geografov, so me prepričali tudi vtisi iz razgovorov s številnimi geografi, našimi bivšimi študenti, ki so se seznanili z njimi na lanskoletnem zborovanju slovenskih geografov v Rogaški slatini. Odmevi takega presenečenja so me dosegli celo na lanskoletnem zborovanju bolgarskih geografov v Varni, kamor so zanesli podobne vtise z novosadskega zborovanja srbski geografi. Kar nas je takih presenečencev, sicer soglašamo s stališčem, da posamezni predmeti niso vključeni v šolski pouk zaradi njih samih, temveč zaradi splošnih vzgojnih smotrov in da je zato njihova vzgojna vloga širša. To pa še ne pomeni, da se sme stroka, ki je uvrščena med vzgojne predmete pod svojim imenom, pri tem izneveriti bistvu svojega predmeta. Geografija pa je to po predvidenem učnem načrtu za 2. in 3. gimnazijo, sledeč podobnim likvidatorskim težnjam v sami geografski znanosti, to storila: prenehala je biti "zemljepis" (veda o Zemlji, odnosno njeni površinski sferi in njenih prostorskih enotah) ter postala nadomestek ali morda dopolnilo za vede o socialnih, gospodarskih in političnih procesih v sodobnem svetu. In čeprav osnovne teze o vzgojnih smotrih geografije deklarativno močno postavljajo v ospredje te vzgoje geografsko okolje, o tem okolju, o kompleksnosti njegove sestave in o problemih njegovega smotrnega urejanja v omenjenem načrtu ni kaj dosti sledu, razen če problematiko geografskega okolja zožimo samo na družbeno vrednotenje t.i.m. "naravnega potenciala". Po taki poti si ne bomo uspešneje kot z dosedanjo "regionalno geografijo" priborili v šolski vzgoji pomembne vloge, tudi tiste ne, ki nam jo skuša prevzeti nekakšna "ekologija", pač pa se bomo, kot rečeno, tudi v šoli dokončno izneverili bistvu in imenu naše vede o Zemlji. Proti temu pa se velja samo boriti do kraja.

Se posebej bi se rad nekaj več ustavil pri nekaterih grobo poenostavljenih in deloma izkrivljenih trditvah, ki jih postavljajo obravnavane teze o marksističnem izobraževanju pri pouku geografije. Te teze se najprej ustavijo pri vprašanju, zakaj je potrebno toliko let po osvoboditvi ponovno postavljati zahteve po marksističnem izobraževanju in to pri vseh predmetih. Med splošnimi razlogi za to se navaja predvsem pomanjkljiva marksistična izobrazba učnega kadra. In kdo naj bi jih bil kriv? Ali res samo "podedovani" učni načrti in vzgojni koncepti posameznih strok?

Glede geografije posebej pripisujejo navedene teze glavno krivdo za slabosti marksistične vzgoje dosedanjim smernicam in učnim načrtom. Le-ti naj bi se po trditvah tez držali nespremenjeni in nepretreseni kar od 19. stoletja sem. Vsemu, pomanjkanju marksistične vzgoje v geografiji, deskriptivizmu, verbalizmu in podobnim grehom naj bi bilo krivo predvsem vztrajanje pri tradiciji "regionalne geografije" kot jedra geografske vzgoje. Nihče v naši geografiji si baje ni prizadeval vse te dediščine 19. stoletja popraviti, šele predložene teze, ki žele vso to staro ropotijo odvreči v ropotarnico, naj bi bile temu na mah kos. Samo one so tudi tiste, ki so iznašle za nosilca nove vzgoje "dialiktično enotno

geografijo". Take poglede in sodbe želim nekoliko popraviti na temelju svojih izkušenj.

Ko sem prva leta po osvoboditvi stal kot eden od visokošolskih predavateljev iz vrst mlajše predvojne generacije pred nujno nalogo, da v vzgoji geografskih kadrov čim bolj spravim do veljave načela marksizma, oziroma dialektičnega materializma, sem se seveda v ta načela močno poglobil, pri tem pa brž spoznal, da so v geografiji, če jo pojmuje kot "enotno", ta načela sama po sebi umevna in morda celo bolj kot v kateri koli drugi stroki, prepričljiva. To sem tudi stalno ponavljal študentom in drugim našim geografom. V svojem članku "Geografska znanost in šola" v "Sodobni pedagogiki" (1955, 1-2) sem - res samo enkrat, brez stereotipnih in vsiljivih ponavljanj - opozoril, kako je ravno v geografskem pouku "dialektično-materialistični pogled postavljen na konkretna tla". Na koncu sem tudi omenil, da geografija v šoli ni samo na sebi namen, da morda z vzgojnega vidika celo ni zgrešena praksa v anglosaškem svetu, da se geografija veže z zgodovino, sociologijo in drugimi predmeti v eno samo didaktično enoto, t. im. "social studies", ki daje učencu tudi vse tisto, kar se imenuje geografska kultura in geografsko mišljenje. Članek je bil napisan v času, ko smo se geografi že ubadali s problemi, s katerimi se zdaj ubadajo teze, ki so pred nami. Z njimi smo se ubadali na zborovanju slovenskih geografov v Mariboru (1954) in na zveznem zborovanju v Beogradu (1955), kar nikakor ni ostalo brez sledov v učnih načrtih in na splošno v geografski vzgoji. Vse to bi moralo biti sestavljalcem tez znano. Zato je tudi pavšalna negativna sodba o dosedanji metodiki in metodskih priročnikih v Jugoslaviji, ki jo bremo v istem "Geografskem obzorniku", krivična in samo sicer za avtorje tez značilen izraz pretirane pretencioznosti in premočne prevlade avtoritativne kritičnosti do dosedanjih smernic in stališč nad avtokritičnostjo do lastnih, ne vedno domišljenih včasih tudi le navideznih "inovacij". Čas, ki ga omenjam, je bil tudi čas, ko smo začeli z borbo za "dialektično enotno geografijo", glede katere smo si s predloženimi tezami zares povsem edini, pa so nas tedaj mnogokrat (od zborovanja v Skopju leta 1951 dalje) zmerjali, neredko pod plaščem marksizma (ki bi ga morda danes označili kot "vulgarni marksizem") kot "idealiste" "deterministe", "agnosticiste", vsekakor pa kot nemarksiste, kakor so tudi v SZ zmerjali in zmerjajo še zdaj, čeprav nekaj manj, Anučina in druge zagovornike dialektične enotne geografije. Le redko nas je glede tega takrat vzel v zaščito kak teoretik marksist. V Sloveniji je šele sorazmerno pozno v "Teoriji in praksi" pritegnil z vidika teoretičnega marksizma našim stališčem dr. Avgustin Lah. Nedvomno nam je v zadoščenje, da so to prav tako prepričevalno storile teze, o katerih razpravljamo. Želimo le, da bi se njihovi zastopniki te marksistične poti držali tudi v praksi. Na žalost nam aplikacija teh načel v novem učnem načrtu naše vede o geosferi s svojo enostransko orientacijo ne prepričuje kaj prida o tem.

Naj se dotaknem v zvezi s tem posebej dveh, v tezah se ponavljajočih načelnih zatrjevanj, ki jim s stališča "dialektične enotne geografije" nikakor ne moremo pritegniti. Na več mestih se namreč v tezah decidirano zatrjuje, da je "regionalna geografija" "krona" dualistične geografije. Kot taka je seveda z dualistično geografijo vred v nasprotju z dialektično enotnostjo geografije in s tem tudi z marksizmom ter glavni krivec za slepo ulico, v katero naj bi zašla geografija kot vzgojni predmet. O regionalni geografiji kot "kroni" dualistične geografije slišim seveda prvič in se čudom čudim. Kdor namreč pozna razvoj geografije od 19. stoletja dalje, mi bo moral pritrditi, da je taka trditev povsem v nasprotju z resnico. Zakaj j čim bolj je prodirala v geografijo dualistična koncepcija, tembolj je potiskala "regionalno geografijo" ob stran. Dokazov za to je že na prvi pogled nešteto. Eden od njih je v dejstvu, da se je v Evropi regionalna geografija v najboljšem smislu te besede najuspešneje uveljavila v francoski geografski šoli, ki jo je dualizem najmanj razkrojil. Kjer pa je ta razkroj šel najbolj daleč in bil celo ideološko ("marksistično") podprt (v vzhodnoevropskih državah, zlasti v SZ in na Poljskem), o tej "kroni" dualistične geografije skoraj ni sledu. V SZ se vzemimo skoraj brez izjeme posebej sestavljajo regionalne "fizičnogeografske" in "ekonomskogeografske" monografije. Primer pa si lahko izberemo še bliže. Tako je po mišljenju nas, zagovornikov "dialektične enotne geografije" dualistični razkroj v praksi preveč napredoval tudi na ljubljanskem Oddelku za geografijo. Tam sta se utrdili in se poskušali kar se da "osamosvojiti" katedri za fizično in za družbeno geografijo, tudi tam je doživela krepke odseve težnja za uveljavitvijo dualističnega pojmovanja geografije. Kako pa je tam z njuno "krono", regionalno geografijo, pa ni nobena tajnost. Očitno je na primer, da katedra za regionalno geografijo, ki bi po našem mnenju morala dajati osnovni združevalni ton celotnemu Oddelku, že dolga leta komaj životari. Ob tem ni čudno, da so se na Oddelku že po novno pojavljale celo ideje, da bi se, tako ob primeru Slovenije, kakor Jugoslavije in tujih dežel, posebej predavali "regionalna fizična" in "regionalna družbena" geografija. Če bi do tega res prišlo, bi bila "dualistična" geografija zares primerno "kronana", toda vsekakor v smislu, nesprejemljivem za "dialektično enotno geografijo".

S tem v zvezi velja odkloniti tudi trditev tez, da "dvajsetletne razprave o dualistični in enotni geografiji" niso dosti vplivale na geografijo kot splošno izobraževalni predmet. Tudi ta trditev izvira iz krivične presoje, da "pri praktičnem delu v vzgojno-izobraževalnem procesu še vedno vztrajamo pri dualističnem konceptu", pri čemer je seveda "regionalna geografija" kot samovoljno proglašena "krona" tega koncepta, proglašena tudi za glavnega krivca vsega zla. Dejansko pa so bili ravno šolski geografi, v razliko z mnogimi "znanstveniki" tisti, ki so v teh dvajsetletnih razpravah skoraj brez izjeme in rezerve v teoriji in praksi pritegovali konceptu enotne geografije, saj je zavračanje dualističnega koncepta najbolj prepričevalno narekovala ravno vzgojna naloga geografije v šoli.

Ustaviti se želim še pri več kot problematičnih stališčih, ki jih teze zastopajo glede pojma "geografskega okolja". Čeprav same zagovarjajo "materialistično" pojmovanje okolja, nasprotujejo mišljenju, da je geografsko okolje predvsem "materialno" okolje. Zatrjujejo, da ne spadajo v "geografsko" okolje samo naravne in antropogene materialne sestavine in morda še človek ter njegovo delovno orodje kot materialna proizvodna sila, temveč tudi in predvsem družbena zavest s svojimi zavestnimi družbenimi dejavnostmi. Ker se danes tudi izven geografije na široko šari z ne dovolj jasnimi opredelitvami "okolja", bi se vsaj geografi morali zediniti o pojmu okolja, ki ga imenujemo "geografsko". Težave z uvrstitvijo človeka in njegovih dejavnosti samih med sestavine "geografskega okolja" so se po pravici pojavile že ob Anučinu. Nastane nemreč vprašanje, za koga ali kaj (morda za sebe samo) je tako široko pojmovano okolje sploh "okolje" in če ne kaže v ta namen namesto tega postaviti pojem "prostorske stvarnosti". Se posebno pa je potrebno pri pojmu "geografsko" okolje vpoštevati, da se beseda "geografski" po svojem pomenu lahko nanaša samo na Zemljo oziroma geosfero kot izrazito materialni predmet geografije, razen če se, kakor se to kaže v tezah, skušamo temu predmetu in s tem bistvu geografije sploh odpovedati. S tem seveda ne želimo zanikati - da se držim izražanja samih tez - da "družbena zavest s svojimi zavestnimi dejavnostmi nima svojega odraza v geografskem okolju". Pač pa dvomimo, da je njegov sestavni del. V tem bi bila tudi razlika med pojmom (materialnega in regionalno omejenega) "geografskega" okolja in mnogo širšim in splošnim pojmom "življenskega" okolja. Saj to okolje obsega tudi vse tiste, pogosto prostorsko in regionalno neomejene sestavine, ki jih navedno označujemo kot "družbeno" ali "socialno" okolje. To okolje je seveda tudi del "življenskega", nikakor pa ne "geografskega", ker ni odraz konkretne materialne prostorske stvarnosti v geosferi.

Očitno je torej, da se tudi ob teh razpravah nujno znova in znova vračamo k vprašanju predmeta geografije, ki naj bi ustrezal, če že ne njenim tradicijam, vsaj prvemu delu njenega imena. Tudi tu še mu ne moremo z lepimi besedami izogniti.

Mavricij ZGONIK

ZA BOLJ OPERATIVNO DIDAKTIČNO LITERATURO TER MOČNEJŠI REGIONALNOGEOGRAFSKI ASPEKT V GEOGRAFSKI UČNI PRAKSI

Gornji naslov tridnevnega zveznega posveta, ki je bil letošnjo jesen v Zagrebu, je pravzaprav preozek. V resnici je bil to posvet o vseh geografskih instrumentalnih učnih sredstvih ter s tem tudi o didaktičnih problemih v geografski učni praksi. Organiziral ga je Odsek za geografski pouk pri Zvezi geografskih društev, pripravil pa ga je Odsek za geografski pouk hrvatskega geografskega društva.

Simpozij je skrbno pripravil organizacijski odbor pod vodstvom dr. P. Kurteka, tako organizacijsko kot vsebinsko. Po številu udeležencev je bil sicer manjši kot lanski posvet v Novem Sadu, zato pa je bil stvarnejši in celovitejši ter s tem uspešnejši. Na posvetu se je razpravljalo o vseh glavnih temah in vprašanjih, ki zadevajo didaktično problematiko, od učbenikov, geografskih čitank in namenske literature do delovnih zvezkov, geografskih vaj, nalog operativnega tipa in učnih testov. Ob teh konkretnih temah je jasno, da so bili med osrednjimi vprašanji koncepti geografije v geografski učni praksi na vseh stopnjah šol.

Celotno problematiko bi mogli razdeliti na pet skupin. V 1. skupini so bila zlasti vprašanja o vlogi in zasnovah geografskih učbenikov, geografskih čitank, delovnih zvezkov in ostale operativne didak-

tične literature; dalje izbor, idejne osnove učbenikov in ostale didaktične literature. V 2. skupini so bila poročila, ki so kritično razpravljala o potrebah in stanju didaktične geografske literature v posameznih republikah. V naslednji skupini so bile teme, ki so nudile celoten vpogled v metodično publicistiko in metodično literaturo. Poročila in razprave v 4. skupini so prispevale k didaktični rabi in kvaliteti učbenikov in ostalih didaktičnih pisanjih in grafičnih sredstev v vsakdanji učni praksi. V zadnji skupini je bila problematika učbenikov in skript za višje in visoke šole.

Kot vidimo, je bila problematika zelo široka. Posvet je šel v jedro problematike, da bi zlasti pojasnil kvaliteto didaktične literature v skladu z zahtevami sodobne geografije kot kompleksne znanosti, v skladu s sodobno pedagogiko in bogato kartografsko tehniko, izhajal pa je tudi iz zahtev naše sodobne družbene stvarnosti ter globokih preobrazbenih sprememb v stvarnem geografskem okolju, upoštevajoč vlogo množičnih informativnih sredstev.

Posveta v Zagrebu se je udeležilo okoli 80 geografov, med njimi mnogi vidni geografi didaktiki iz vseh republik. Iz Slovenije je bilo žal število udeležencev preskromno; vsega le štirje udeleženci, med njimi dr. J. Medved, prof. M. Košakova in podpisani.

Eden od osnovnih problemov je bil posvečen konceptom geografskih učbenikov. V uvodnem, načelnem referatu je M. Sašek iz Zagreba ugotovil, da so naši učbeniki dosegli po osvoboditvi tri razvojne stopnje. V opremi, grafično-kartografskem materialu ter deloma v operativni, instrumentalni zasnovi ne zaostajajo mnogo za drugimi. Vendar opažamo v njih, da nihajo med prevladujočo funkcionalno zasnovo na eni ter vzorčno zasnovo na drugi strani. Avtorji se izogibajo stereotipnosti, v didaktičnem pogledu so izbrane teme jasno razčlenjene. Toda poseben problem je še vedno izbor. Glede tega še vedno nimamo znanstveno jasno dognanega najmanjšega obsega snovi. Vemo pa, da je določen izbor imen in podatkov nujen. Vzorčni koncept, ki želi zadostiti samo potrebi po krčenju snovi, zamejmarja pa regionalnogeografsko zasnovo in načelo celovitosti, more postati sam sebi vprašljiv.

Kartografsko, v opazovalnih nalogah ter spodbujanju h geografskemu mišljenju so najnovejši geografski učbeniki za osnovno šolo, zlasti tisti za 6. in 7. razred, vsekakor mnogo primernejši kot prejšnji, saj so se že močno oddaljili od prejšnjega faktografskega, le informativnega koncepta sintetično klasičnih oblik na stopnjo operativnega učbenika. Vendar ostaja še marsikaj odprto, zlasti vprašanje, kako poleg primerne izbora upoštevati tudi regionalnogeografski kompleks. Učbenik ostaja še naprej učencem osnovne šole osnovna geografska knjiga, ki pa ne sme biti le informativna, temveč prvenstveno komunikativna.

Manj ustrezajo geografski učbeniki za gimnazije. V njih zlasti moti, da so nekateri še vedno zasnovani po koncentričnih krogih, in to v horizontalni in mnogo manj v vertikalni smeri. Geografski učbeniki na gimnazijah morajo imeti karakteristiko geografije kot znanosti, ki povezuje naravne, družbeno-geografske ter historične elemente in faktorje v realnem geografskem prostoru v medsebojno učinkovano. Izbor je zato tu precej drugačen kot v učbenikih za osnovne šole. Na posvetu je prevladalo mnenje, da naj bodo bolj tematsko problemski. Dobrodošle bi bile tudi splošne teme (npr. prometna povezava sveta, energetske problemi sveta, vprašanje virov prehrane, populacijska eksplozija itd.). Glavno vprašanje pa je tudi pri teh učbenikih v sami zasnovi. P. Kurtek in koreferenti so se enotno zavzeli za odpravo starega koncepta horizontalno usmerjenih koncentričnih krogov. Učni program na gimnazijah bodi celovit na osnovi posameznih didaktičnih in pedagoško skrbno izbranih družbeno-geografskih učnih tem, posameznih problemov sveta ali večjih regij.

Močno kritiko so doživeli geografski učbeniki za srednje strokovne in poklicne šole. V njih je največ samovolje in najmanj "geografije". Referent S. Debot je ob tem zlasti opozoril na stanje v izboru. Same informacije, sicer obogatene z mnogimi statističnimi podatki ter ilustracijami, še ne rešujejo problema, saj tako gole zmanjšujejo zanimanje učencev za kritičen pretres teksta. Avtor se zato zavzema za linearni razvojni koncept s poudarkom na izboru in razporeditvi po posameznih konkretnih velikih regijah in temah. V nekaterih "geografskih" učbenikih za šole II. stopnje je opaziti več poslušnosti za opremo; "teror slik" pa še ne rešuje vzgojne vloge učbenika. Metodologijo geografske znanosti je treba upoštevati tudi v didaktičnem pogledu!

Zastopniki posameznih republik so pokazali v poročilih o stanju učbenikov, da vladajo precejšnje razlike, tako po obsegu kot po izboru ter konceptu zasnove. Zato se je simpozij zavzel za izdajo pri-

mernih priročnikov za učitelje kot didaktično nujnost. Poleg obstoječih učbenikov in na osnovi učnih načrtov naj bi nudili učiteljem geografije sugestije in napotke za pravilno didaktično rabo ter interpretacijo geografske snovi po moderni zasnovi. V geografskih priročnikih bi morali eliminirati marsikatero pomanjkljivost, ki jo kažejo učbeniki. Kolikor vem, pripravljamo tak priročnik v Sloveniji.

Ob tem se je pojavilo zanimivo vprašanje, ki ga je sprožil dr. J. Medved pri analizi veljavnih konceptov v Sloveniji, ali naj bo v geografski učni praksi naš cilj vzgojiti mladega geografa ali človeka. Če je osnovna naloga vzgojiti človeka, moramo izhajati pri izboru tudi iz njegovih potreb. Pripravljanje ga moramo, da razume svet, ga obvlada in spreminja. V skladu s samoupravnim življenjem, enakopravnim odnosom med učiteljem in učenci ter z zahtevami sodobne pedagogike je nujno, da tudi učbenike prilagodimo delovnemu procesu operativnosti. Iz nekdane bolj informativne vloge mora geografski učbenik preiti v aktivno vlogo nakazovanja in reševanja problemov, s čimer bi bila tudi idejnost dobro upoštevana. Pri vsem tem pa je bilo ugotovljeno, da ostaja odprto vprašanje nujnega inventarja. Znanstveno in teoretično bi morali čimprej določiti za posamezne razrede in tipe šol, kateri in kolikšen je najnujnejši snovni inventar. Za osnovne šole je zaenkrat najbolj sprejemljiv dominantno funkcionalni koncept učbenika, če seveda zadosti vsem prej omenjenim zahtevam. Sicer pa nimamo tudi programiranih geografskih učbenikov; statistične informacije se pa podajajo pogosto didaktično nanaščno, često naključno in nepovezano.

Drugi dan se je posvet največ ukvarjal s problematiko operativne didaktične literature. V referatu N. Mastila iz Sarajeva o geografski čitanki je bilo povedano, naj bo tako koncipirana, da ustreza didaktičnim principom, psihološkim in nekaterim posebnim zahtevam, tako pa nihajo med originalnostjo in reportažo ter željami po tekstih, ki so le za silo prirejeni. Reportažno-žurnalistični stil, ki je le prenesen v čitanko, pa ni didaktično preoblikovan, ni najboljši, čeprav je svež in življenjski. Res da "lepa geografija" prinaša tudi estetsko razumevanje pokrajine in pojavov. Res, da so takšni teksti svobodnejši, kot so v učbenikih, saj osvežujejo geografska spoznanja, toda ne morejo mimo didaktičnih zahtev. V nekaterih geografskih čitankah obstaja tako nevarnost izkrivljanja prave geografske vsebine.

Geografska namenska literatura naj bi bolj pazila na izbor in sestavo v diferenciaciji tipov, pejsažev, detajlov, pokrajin ali pojmov, izogibati bi se morali čitank, ki imajo le potopisni značaj.

Veliko je bilo na simpoziju govora o operativni didaktični literaturi. Osnovne referate so prispevali M. Zgonik (Problematika operativne didaktične literature v geografski učni praksi), M. Sašek (O zadacima operativnog tipa i radnim bilježnicama) in A. Cvitanović (Geografska namenska biblioteka). Dobro je izpopolnil njihova izvajanja M. Brazda z analizo nekaterih veljavnih izdaj geografskih vaj in nalog objektivnega tipa.

Takšno literaturo najdemo v učni praksi geografije v vseh republikah. Osnovne teze v celotni tozadevni problematiki je podal podpisani. Na osnovi tega in diskusije se je zavzel simpozij za take delovne zvezke in naloge objektivnega značaja, ki so sestavni del celotnega učnega procesa in imajo didaktično premišljen izbor snovi, naloge pa tako razporejene, da čimbolj spodbujajo učence k opazovanju, primerjanju, odkrivanju in razčlenjevanju, sklepanju in reševanju analitično dognanih prevladujočih sestavin in dejavnikov v geografski prostorski celoti. Spodbujajo naj jih h geografski razlagi s sposobnostjo abstrakcije, refleksije in transfera ob istočasnem sodelovanju instrumentalnih in kognitivnih učnih smotrov.

Za geografskim učbenikom so geografske vaje oziroma delovni zvezki in naloge objektivnega tipa še vedno vodilno geografsko učno sredstvo. Vsekakor pa naj ne bi služili le utrjevanju in poglobljanju že predelane snovi, temveč tudi pridobivanju nove. V tem pogledu lahko uspešno nadomestijo "manjkajočo" učno snov v učbeniku. Kontrola znanja na osnovi geografskih vaj gotovo ni osnovni didaktični namen. Njihova osnovna funkcija je didaktično instrumentalna. Zato morajo biti naloge v njih ustvarjalne in usmerjene k novim predstavam, tovrstnemu opazovanju in odkrivanju geografskih elementov, zato naj bodo bolj pestre glede uporabe kartografskih in grafičnih tehnik ter opazovalnih nalog.

Precejšnjo kritiko so doživele na simpoziju nekatere izdaje nalog objektivnega tipa in učnih testov. Te so v didaktični literaturi usmerjene v glavnem na utrjevanje in preverjanje znanja, toda njihova raven je tako didaktično kot snovno pogosto precej nizka. Vprašanja in naloge so

cesto vse prej kot geografske; mnoge temeljijo le na spominsko pridobljenem znanju oziroma reševanju.

Na konkretnih primerih je M. Brazda opozoril na nekatere primere iz 6., 7. in 8. razreda osnovne šole, ki so nenatančno, dvoumno, nedosledno, naivno, pogosto nestrokovno celo nesmiselno oblikovani. Tako so npr. v beograjski izdaji nalog za 6. razred med 280 vprašanji le 4 takšna, ki temeljijo na opazovanju risb in grafičnih prilog. O kakšnem tvornem ponavljanju ali utrjevanju ob njihovem reševanju je težko govoriti. Začudenje so vzbudili nekateri primeri, kot npr. kako se rabi kavstična sonda, kaj je kemizacija, kako nastaja jeklo, kako volimo predsednika republike, in drugi. Kaj je v njih "geografskega"? Tudi vprašanja, kot so npr. koliko se danes govori jezikov na svetu, kaj uvaža Francija, kakšna je "poljska" klima, kažejo na precejšnjo samovoljo, nepremišljenost in nepoznavanje bistva geografskega pouka. Kolikokrat je manjši Luksemburg od Jugoslavije, kaj se nahaja na skrajnem severu, kako še nazivajo Afriko in zakaj, kako nastaja kozmični prah itd., tudi takšna vprašanja so didaktično pa tudi geografsko neutemeljena.

Važno vlogo v didaktični publicistiki ima tudi didaktična periodika. V analizi treh vodilnih jugoslovanskih periodičnih časopisov, Globusa, Geografskega horizonta in Geografskega obzornika, je bilo opozorjeno, da jim manjkajo zlasti prispevki iz didaktike geografije za vse gimnazije in strokovne šole. V tem pogledu je mnogo bolj preskrbljeno za zgodovino v periodiki Nastave historije. Geografski horizont, ki je prvotno imel vsezvezni značaj, postaja vedno bolj republiški časopis.

Precej so bila obravnavana na simpoziju vprašanja metodik in metodičnih priročnikov v jugoslovanski publicistiki. V tem pogledu je ugotovil J. Medved ne samo velike razlike v didaktični vrednosti, temveč tudi v njihovem konceptu. Za mnoge je skupno, da premalo upoštevajo vprašanje izbora gradiva, dalje da premalo upoštevajo posebna geografska didaktična načela. Vse preveč temelje naše metodike le na običajnih didaktičnih načelih. Čas je, da začnemo izhajati v posebnih didaktikah geografije tudi iz načel kompleksnosti, celovitosti, stvarnosti, razvojnosti, geografskega mišljenja. Ta načela morajo biti celo v ospredju. Sama načela pa naj bi izhajala iz učnovzgojnih smotrov. Običajna didaktična načela so vse preveč statična, nimajo lastnih raziskovalnih izkušenj. Prvi tak korak predstavlja Zgonikova metodika geografskega pouka, kjer se v nekaterih poglavjih oziroma v nekaterih posebnih na videz "nedidaktičnih", naslovih skriva posebna geografska obravnava.

Nazorno je poročevalec primerjal funkcijo didaktičnih načel s prometnimi predpisi. Ti so veljavni za vse vrste vozil, vendar jih izkušen voznik drugače uporablja, ko prevaža težko, nepokvarljivo blago in drugače pri prevozu občutljivega, dragocenega blaga. Važno vlogo ima torej tudi pri didaktičnih načelih izbor učne snovi. Kriza geografije v šoli izhaja tudi iz tega, ker izstopajo v učni praksi vse preveč le obča didaktična načela. Didaktika geografije ne more biti zato ločena od stroke, to je od geografske znanosti; upoštevati mora posebnosti, notranjo logiko geografije kot znanosti.

Glede rabe občegeografske literature v učni praksi, primernih dopolnilnih testov, ilustrativnega gradiva, kartografskih izdelkov, tematskih in drugih kart, o čemer je govoril M. Bajič, je prevladala vodilna misel, da mora receptivno znanje preiti v tvorno znanje za nadaljnje izobraževanje. Glede na bogato snov, ki jo ponuja obča geografska literatura, je pomembna bistvena snov kot ključna snov.

Tretji dan posveta je bila na vrsti problematika visokošolskih učbenikov. Pri tem so udeleženci poudarili veliko pomanjkanje regionalnogeografskih učbenikov, sicer pa so med učbeniki tako po obsegu kakor po kakovosti dokajšnje razlike. Pogosto imajo takšni učbeniki bolj ekonomskogeografski prizvok. Študenti geografije bi nujno potrebovali takšna regionalnogeografska dela, zasnovana v kompleksni luči. Kaj vse pa se ponuja pod naslovom regionalne geografije !

Ko zaključimo, moramo reči, da je bil letošnji zagrebški posvet vsestransko uspešen. Mnogo nejasnosti v didaktiki geografije je bilo razčiščenih. Ponovno je bilo ugotovljeno, da je osnovni predmet geografskega obravnavanja celovitost pokrajine in da je zato regionalna geografija osrednji del geografske znanosti. To naj bi upoštevali v celoti zlasti v osnovni šoli, saj pozneje ni več priložnosti za to, kjer je izbor bolj tematski. Delovni del posveta je izpolnila še bogata razstava geografske didaktične književnosti. Pokazala je, da se zlasti osnovnošolska geografija polagoma le bistri glede pomena klasičnih sinističnih konceptov. Učbenik ni več edini in glavni vir ge-

ografskih spoznanj. Krepko ob strani mu stojijo delovni zvezki, geografske vaje, geografska čitanka, naloge objektivnega tipa in namenska literatura kot delovna učna sredstva.

Zelo nazorno in didaktično smiselno je bil prikazan udeležencem posveta na ekskurziji razvoj mesta Zagreba. Metodološko je bila izvrstno izpeljana. Izbrana pot je obsegala skoro 80 km.

Sklepi, ki so bili sprejeti, se tičejo celotne problematike. Kritično so bile ocenjene zlasti naloge objektivnega tipa in kontrolne naloge. Pred njihovim izidom naj jih obvezno pretehtajo in ocenijo, da bi bila zagotovljena ustrezna znanstvena in strokovna raven. Simpozij je marsikaj pojasnil glede didaktičnega, aplikativnega dela geografije v šoli tudi s stališča naše družbene stvarnosti. Avtorji, recenzorji in izdajatelji didaktične literature naj kar največjo pozornost posvetijo idejnosti vsega napisanega gradiva, saj prav geografija bistveno prispeva k materialističnemu in marksističnemu pogledu na svet.

Zelo koristno bi bilo, da bi geografi didaktiki organizirali na katedrah za geografijo usklajena teoretična raziskovanja na področju didaktike geografije. V tem smislu bi bila koristna skupna publikacija o sodobni didaktiki oziroma metodiki geografije. Didaktika geografije naj bi postala veja geografske znanosti. Čimvečjo pozornost je treba posvetiti zlasti vprašanju izbora in konceptov geografije v šoli sub specie močnejšega uveljavljanja regionalnogeografskega aspekta ob istočasnem upoštevanju kognitivnih in instrumentalnih učnih smotrov. Nadaljevati je treba s prakso medrepubliških srečanj o posameznih ali načelnih aktualnih problemih geografskega pouka, rezultate dela pa tudi prevočasno objaviti.

Zaman sta kritika in tarnanje o nezavidljivem položaju geografije v šoli, o krčenju njenih ur in ponovnih napadih nanjo zlasti v strokovnih in poklicnih šolah, če iščemo "nerazumevanje" za vzgojno-izobraževalno vlogo geografije izven nas, pri tem pa se naša šolska geografija v vsakdanji praksi ne premakne naprej v smislu zahtev sodobne znanosti in miselno, operativno bogate aplikacije v šoli. Mesto geografije bo kmalu ogroženo tudi v osnovni šoli, zlasti če pomislimo na vlogo sredstev javnega obveščanja. Okrepili pa bomo njeno mesto s primernim uveljavljanjem regionalnogeografskega aspekta, premišljenim izborom in razporeditvijo snovi ter pojasnjevanjem in razumevanjem geografskih pojavov v njihovi celovitosti s ciljem vzgajati učence k nepretrganemu izobraževanju.

Zagrebski zvezni posvet je tehtno analiziral vlogo didaktike v geografiji, didaktično literaturo, njeno sestavo in njene zasnove tudi v smislu sodobne pedagogike. Teme in diskusija so zajele skoraj celotno problematiko. Mogoče je v tem celo določena pomanjkljivost. V bodoče bo treba še bolj konkretizirati probleme. Menimo pa, da so izkušnje in sklepi posveta toliko kritični in stvarni, da bodo zanesljiva znanstvena osnova za zvezni posvet o didaktiki geografije, ki bo v Sarajevu prihodnje leto, kjer bodo metode dela v geografski učni praksi osnovni program obravnavanja.

Jelka KUNAVER

KITAJSKA USPEŠNO KROTI SVOJE REKE

Dolga stoletja je vprašanje vode zadajalo kitajskemu kmetu velike skrbi. Če je bilo premalo, ni bilo pridelka in to se je v bolj sušnih notranjih delih države pogosto dogajalo. Če je moča več let zaporedoma izostala, je to lahko spremenilo življenje celih pokrajin. Se hujše preglavice kot pomanjkanje vode je marsikje na Kitajskem prinašala s seboj preobilica vode. V zgornjem toku rek so pobile narastle vode povzročale veliko škode, ker so odnašale plodno zemljo in puščale le spodnje, nerodovitne peščene plasti. Na ravninah ob spodnjem toku so prestopale bregove, se na široko razlivala in spreminjale poljedelske površine v močvirja ter jih zasipale s peskom in muljem, ki so ga nosile s seboj.

Zato ni čudno, da je borba proti samovoljnemu gospodarjenju voda stara na Kitajskem že več kot 2000 let. Da bi imela sušna področja vedno dovolj vode, so že takrat zgradili številne prekope ter namestili vodna kolesa in črpalke. Prekopi so bili večinoma preplitvi in črpalke preproste in premalo učinkovite. S temi napravami so lahko namakali le eno četrtno vse zemlje, ki ji je bila voda potrebna. Da bi zadržali narastle reke, so zgradili tisoče kilometrov nasipov ob rekah in prekopih. Toda nasipi so bili prenizki in zgrajeni le iz prsti in peska. Narastle vode so zato kaj lahko predrle nasipe in prestopile bregove, kljub velikim naporom prebivalstva, da jih zadrži v strugi. Nemalokrat so ob visokih vodah ukazali predreti nasipe tudi fevdalci in drugi oblastniki, da bi z uničujočo vodno silo kaznovali uporne kmete. Vendar so s primitivnimi sredstvi zgrajene naprave, ki so v dolгих stoletjih vse tja do revolucije ostale skoraj nespremenjene in so bile kaj malo izboljšane, dokaz stoletnega truda in naporov kitajskih kmetov.

Najbolj katastrofalne poplave je v preteklosti povzročala ena največjih kitajskih rek, Huangho ali Rumena reka. Prek velike ravnine je namreč tekla v izgonu 3 do 4 m, ponekod celo do 10 m nad pokrajino. Nasipi ob reki so bili nizki in zato niso mogli zadržati navala visokih vod. Znano je, da je reka v približno 2000 letih več kot 1500-krat predrila nasipe in vsaj 26-krat je v tem času tudi premenjala svoj tok. V zgodovini Kitajske je zabeleženo šest velikih katastrofalnih nesreč ob spreminjanju spodnjega toka Rumene reke. Zadnja je bila delo človeških rok. Pri kraju Huaianhou, kjer je narastla Rumena reka že leta 1887 predrila nasipe, se razlila proti jugu in zalila skoraj celotno porečje reke Huai, je leta 1938 Cankajšek, da bi zaustavil japonsko agresijo in preprečil sovražnikovo prodiranje v notranjost dežele, ukazal razdreti nasipe. Voda je zalila najboljšo plodno zemljo v porečju Rumene reke in reke Huai na jugu, kajti med tema rekama je le nizek, valovit svet brez izrazitega razvodnega hrbta. Pri tem je 12 milijonov ljudi izgubilo zemljo ter domove in bilo je skoraj en milijon človeških žrtev.

Ob osvoboditvi je bila ta danes tako rodovitna pokrajina, kjer gojijo predvsem riž in bombaž, dobesedno pokopana v pesek in mulj. Z deli, ki naj bi reko dokončno in za vedno vrnili v njeno strugo, so sicer začeli že leta 1946. Velika hidromelioracijska dela, ki naj bi omogočila čimbolj smotrno izrabo vode in vodne energije ter povsem preprečila velike poplave, pa so se začela šele po zmagi revolucije. V smeri starodavnega odtoka reke proti Rumenu morju so leta 1951 najprej zgradili Prekop ljudske zmage, ki z njegovo pomočjo namakajo ob spodnjem toku reke velike površine, kjer je bilo do nedavnega zaradi zamočvirjenosti in alkalnosti tal poljedelstvo zelo zaostalo. Nato so najprej popravili in dopolnili stare, nato pa zgradili stotine kilometrov novih nasipov, ki niso bili več iz prsti in peska, ampak iz odpornejšega gradiva. Izkopali so omrežje namakalnih in drenažnih prekopov v dolžini 7500 km, zgradili vrsto zapornic, črpalnih postaj, podzemnih kanalov in vodnjakov. Pretok reke in količino vode pa pomaga uravnavati pet velikih zbiralnih jezer.

Pri velikih delih ob Rumeni reki je sodelovalo več kot 100 milijonov ljudi z vsega porečja. Po dvajsetletnem delu so povsem preprečili poplavljanje reke v spodnjem toku, kjer so se prej razlivala vode in povzročale škodo vsaj dvakrat v treh letih. Danes v spodnjem toku reke s štirikrat večjo količino zbrane vode namakajo 3.7-krat večje površine rodovitne zemlje kot pred velikimi hidromelioracijskimi deli. Tako je bilo mogoče modernizirati kmetijstvo in povečati pridelek. Leta 1971 so pridelali ob spodnjem toku Rumene reke za 79% več žita in riža ter za 137% več bombaža kot leta 1949.

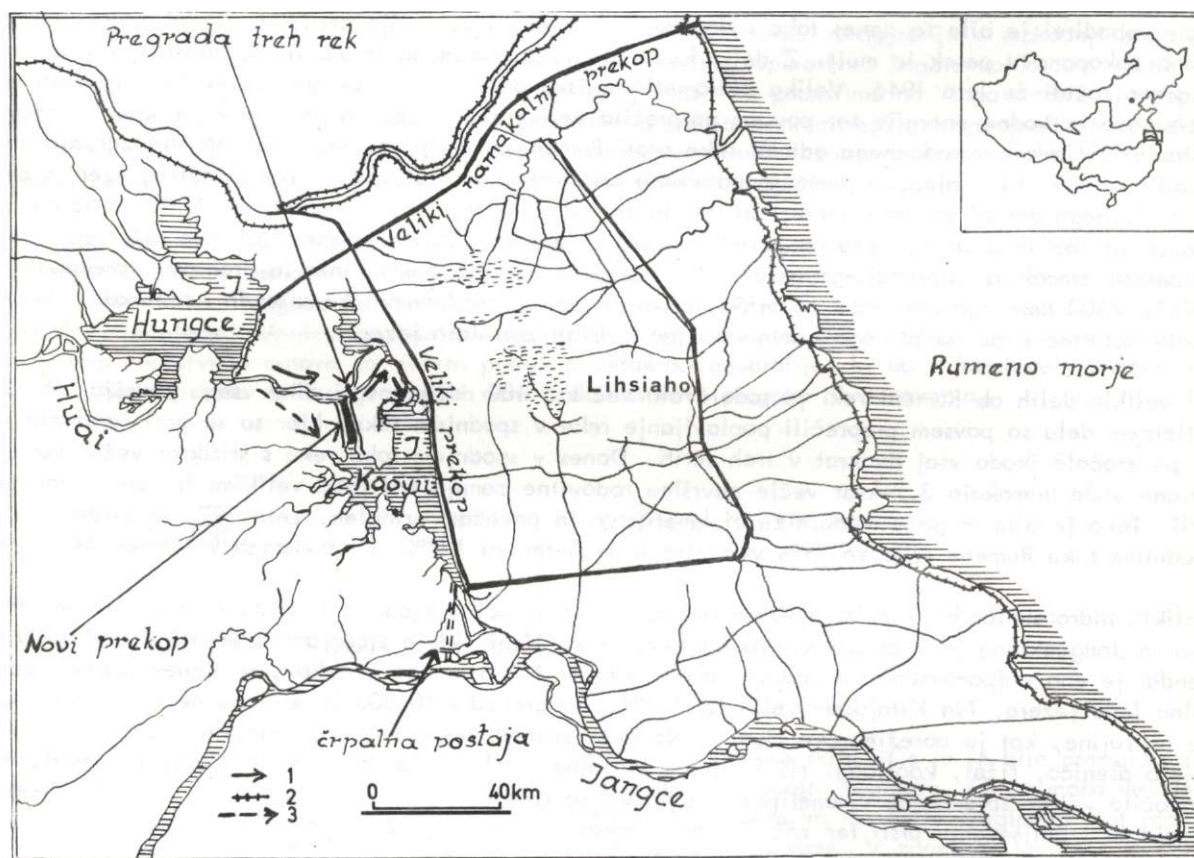
Velikih hidrotehničnih in melioracijskih del so se lotili tudi drugod na Kitajskem. Med rekama Huangho in Jangcekiang je v osrčju Kitajske porečje reke Huai, ki je sicer dolga le nekaj nad 1000 km, vendar je ena najpomembnejših vodnih poti v državi. Nima mnogo pritokov, v njenem porečju so številna lepa jezera. Na Kitajskem velja izrek: "Lahko prehodiš 10 000 li-jev, pa ne boš našel tako lepe pokrajine, kot je obrežje reke Huai". Na obeh straneh reke so danes rodovitna polja, kjer pridelujejo pšenico, fižol, kaoliang, riž in druge kulturne rastline. Umetno namakanje je po revoluciji omogočilo velike spremembe v kmetijstvu. Oprijeli so se novih načinov obdelovanja zemlje, globokega oranja in izboljševanja prsti ter začeli boj z alkalnostjo tal. Tako so povečali poljedelske površine, ki zagotavljajo stalne in visoke donose pridelkov.

Nekoč pa je bila reka Huai prava "šiba božja". Do osvoboditve je te kraje že vsako večje deževje spremenilo v močvirja in jezera. Računajo, da je bila pokrajina ob reki Huai v 2000 letih 900-krat pod vodo. Če pa je deževje izostalo, so zagospodarile katastrofalne suše. V zadnjih dvajsetih letih so regulirali zgornji tok reke in vse njene pritoke, zgradili so terase, izkopali številne zbiralnike.

zgradili vodne pregrade s črpalkami. V spodnjem toku so povsem spremenili nekdanjo vodno pot. S tri kilometre dolgo Pregrado treh rek in 18 km dolgim prekopom do jezera Kaoio so preusmerili vodo reke naravnost iz jezera Hungtse proti reki Jangcekiang in se izognili prejšnjemu velikemu ovinku skozi jezero Paoing. Tako so obvarovali 93 000 ha plodne zemlje v okolici jezer Paima in Paoing pred poplavami. Iz jezera Hungtse so naravnost do morja zgradili tudi Veliki namakalni prekop, ki odvečne količine poplavnih voda odvede lahko naravnost v morje. V sušnem obdobju pa po tem prekopu dovaja vodo na namakalna področja vzhodno od jezer. Izliv reke Kuai v Jangcekiang so razširili in izravnavali ter odstranili peščene nasipe ob ustju reke. S tem pa hidrotehnična dela v pokrajini še niso končana.

Med reko Huai, morjem in Jangcekiangom je pokrajina Lihsiaho, ki je bila nekoč zelo revno in zastoalo področje, nezavarovano pred poplavami in sušo. Pred leti so še imeli v tej pokrajini le eno - spomladansko-riževno žetev in še to so včasih težko pravočasno opravili, če so se prezgodaj začele poletne poplave. Sedaj pridelajo riž dvakrat letno. Poleg vseh drugih hidromelioracijskih del so namreč ob reki Jangcekiang zgradili tri velike črpalne postaje, ki v sušnem obdobju črpajo vodo iz reke in z njo namakajo 167 000 ha zemlje. Nazadnje zgrajena črpalka je istočasno tudi hidroelektrarna. Vse te naprave so se že kmalu po zgraditvi izkazale kot zelo koristne in učinkovite. Leta 1970 je v pokrajini Lihsiaho zdržema deževalo 40 dni. Drenažni prekopi in 20 črpalk je lahko sproti odvajalo odvečno vodo proti Jangcekiangu in ob koncu leta je bil v pokrajini pridelek celo za 14% večji kot leto prej. Nasprotno pa je bilo leto 1971 zelo sušno. Poleti več kot 50 dni ni padla niti kaplja dežja in to prav v času sajenja riževih sadik. Takrat so pridelek rešile velike črpalne postaje ob reki Jangce.

Porečje reke Huai od jezera Hungce do izliva v Jangcekiang

1. nekdanja pot reke
2. nasipi
3. sedanja pot reke po zgraditvi pregrade in prekopa

Na zanimiv način so rešili problem sicer kratke, toda zelo divje reke Haiho na severnem Kitajskem. Vanjo se zlija v zgornjem in srednjem delu pet velikih rek in več sto manjših pritokov. Poleti in jeseni, ko vode narastejo in vderejo z gora, je pretok v spodnjem toku reke tudi do 10 000 m³ na sekundo. Do nedavnega pa je po rečnem koritu odteklo lahko le 1000 m³ na sekundo. Vsa ostala voda je prestopila bregove, zalila ravnino, ogrožala okolico mesta Tientsin in celo Peking, predvsem pa železniško progo Peking - Sanghaj. Spomladi pa je v pokrajini pogosto gospodarila suša in ogrožala spomladanski pridelek. Vse te katastrofe so močno prizadele kmetijstvo in v pokrajini Hopei ob spodnjem toku reke niso pridelali žita niti za lastne potrebe. Po osvoboditvi so sicer zgradili več zbiralnikov in razširili ter poglobili izliv reke. Toda vse to ni odvrnilo velike poplave leta 1963, ki je povzročila mnogo škode. Da bi dokončno odvrnili pogubno delovanje voda v porečju Haiho, so se lotili velikih del, pri katerih so kmetom pomagali tudi industrijski delavci in meščani iz obeh velikih mest v porečju. Reki so izkopali 19 novih korit proti morju v dolžini 1600 km, po katerih lahko odteka 12000 m³ vode na sekundo, ter opravili še celo vrsto drugih hidromelioracijskih del. V goratem povirju so zgradili 1400 zbiralnikov za vodo, da jo v zimskih mesecih zadržijo in da spomladi, ko je v porečju sušno obdobje, z njo namakajo polja.

S povsem drugačnimi problemi so se morali spoprijeti kmetje ob zgornjih tokovih večine kitajsk: i r ko le-te prečkajo veliko puhlično planoto. To je večinoma rahlo valovit svet s prhko prstjo in revno vegetacijo, ki ga preprezajo globoki in razjedeni erozijski jarki. Ob deževju odplakuje deževnica zgornjo prsteno odejo in velike količine puhlice. Izračunali so, da z več kot 430 000 km² velike površine voda odnese letno 1600 milijonov ton ali 1100 milijonov kubičnih metrov mulja, ki se pozneje odlaga v spodnjem toku rek ali pa ga reke odnesejo v morje. Posledica tega je zmanjševanje količine plodne prsti, manjša ali celo onemogočena je rodnost ob zgornjem toku rek. V spodnjem toku rek mulj zasipava rečno dno in dviga strugo v izgon, kar omogoča hitrejše razlitje voda po nižje ležečih površinah. Poplavne vode pa z muljem in peskom zasipajo rodovitna polja.

Pred revolucijo so bili na Kitajskem celo strokovnjaki prepričani, da se erozija prsti ne da zaustaviti in ne preprečiti. Danes nihče več ne dvomi, da je eden ključnih problemov urejanja in kontroliranja voda prav borba proti eroziji prsti. Kljub temu da je bila zaradi pomanjkanja izkušenj v začetku borba proti eroziji marsikdaj neučinkovita in brez uspeha, so se po petnajstih letih naporov že pokazali prvi uspehi. Tam, kjer je pred revolucijo še do 80% zemljišča ogrožala erozija prsti, so danes rodovitna terasirana polja, zasajena so drevesa in posejana trava.

Ob spodnjem toku rek skušajo koristno uporabiti mulj, ki ga vode še vedno prinašajo s seboj, jiejnc vodo spuščajo najprej na nižje ležeča peščena in nerodovitna alkalna tla. Tam se mulj odlaga in izboljšuje neplodna tla. Tako upajo pridobiti nove površine rodovitne zemlje. Šele nato vodo speljejo v prekope za namakanje, ki bi jih sicer mulj zelo hitro zasul in bi jih bilo potrebno čistiti najmanj na tri do štiri leta.

Veliki nasipi, prekopi, jezovi, umetna jezera, črpalke, terasirana polja in travnata pobočja so -rsi kje na Kitajskem povsem spremenila zunanji videz pokrajine. Kljub temu da so dolga stoletja in še tja do revolucije na Kitajskem menili, da njihovih rek ni mogoče gospodarsko bolje izkoriščati, Janes z načrtnimi urejanjem voda niso izboljšali samo kmetijstva in povečali donosov, ampak so bile z zgraditvijo velikih zbiralnih bazenov in pregrad dane osnove za elektrifikacijo in s tem tudi industrializacijo države. Prav tako so se izboljšali tudi pogoji za rečni promet.

Prirejeno po: China Tames her Rivers, Peking, 1972, The Long Battle to Control the Huai, Chino Re-constructs, april 1973

DROBNE NOVICE

PREBIVALSTVO INDIJE

Zadnji popis prebivalstva v Indiji (1.1971) je pokazal, da je število Indijcev v zadnjem desetletju 1961-1971 porastlo za 109 milijonov, in to od 439 milijonov na 548 milijonov ljudi. Ta porast znaša 24,6%, kar pomeni, da je prebivalstvo v zadnjem desetletju še hitreje naraščalo kot v predhodnem

desetletnem obdobju (21,5%), še večja pa je razlika v primerjavi s prvim desetletjem našega stoletja, ko je število indijskega prebivalstva porastlo le za 5,7%. Če se bo porast prebivalstva Indije tako nadaljeval, bo ta dežela ob koncu našega stoletja štela kar milijardo ljudi.

Glavni vzrok za to hitro rast prebivalstva v zadnjih desetletjih je, podobno kot v drugih deželah v razvoju, močan padec umrljivosti prebivalstva, medtem ko ostaja rodnost še naprej visoka in še ne kaže bistvenih sprememb. Tako je v začetku našega stoletja (v 1.1901-1911) umrljivost še znašala 42,6%, a je do l. 1951-1961 padla že na 22,8%. V istem obdobju pa je rodnost le neznatno padla in to od 49,2% na 41,7%. Za primerjavo navedimo ustrezne številke za zahodnoevropske države: rodnost znaša tam okoli 18%, smrtnost pa 9%. Tudi po l. 1961 ima demografski razvoj v Indiji iste težnje: umrljivost pada hitreje kot rodnost. Medtem ko je nekoč živel Indijec povprečno le 23 let, živi danes že 40 let. S tem pa se je seveda zopet podaljšala reprodukcijska doba ženskega prebivalstva, ki po svoje tudi doprinaša k širjenju škarij med rodnostjo in umrljivostjo.

Indijska vlada je namreč doslej veliko bolj uspela z raznimi temeljitimi akcijami na področju zdravstva kot pa s prepričevanjem preprostih ljudi o nujnosti t.im. načrtovanja družine. Boj proti malariji, trahomu, črnim kozam, gobavosti, tuberkulozi idr. je rodil vidne uspehe. Tudi umrljivost otrok je močno padla. Medtem ko je še v začetku 20. stoletja znašala kar 250%, so jo do danes znižali že na 145%, tako da je v Indiji odstotek otrok pod 15 leti v okviru celotnega prebivalstva zelo visok (41%). Veliko več truda in časa pa bodo vsekakor terjali naporji za znižanje števila rojstev, saj se je treba pri tem spoprijeti z ukoreninjeno miselnostjo in verskimi predsodki indijskih množic.

Obstajajo pa tudi v mejah Indije same velike razlike v višini prirodnega prirastka med posameznimi pokrajinami. Najvišjega (24%) namreč izkazujejo severozahodne pokrajine (Rajasthan, Punjab), ki imajo v Indiji najvišjo rodnost (43,6%) in najnižjo smrtnost (19%). Nasprotno pa ima južna Indija (Andra Pradesh, Kerala, Mysore) najnižji prirodní prirastek v tej deželi (16,2%), ker je pač tukaj tudi rodnost najnižja (38,5%). Za osrednjeindijske pokrajine (Uttar Pradesh, Madhya Pradesh) pa je značilna največja smrtnost v deželi (24,4%), medtem ko se rodnost giblje okoli indijskega poprečja (42%) in znaša tako prirodní prirastek 17,6%. Kot je znano, so tudi razlike v gostoti prebivalstva precej velike. Najgostejše je poseljena dolina Gangesa pa obalna področja južne Indije, kjer na pr. v Kerali živi tudi 1 000 ljudi na 1 km² medtem ko v aridnem Rajasthanu in v mejnih goratih področjih ne prebiva več kot 10 ljudi na 1 km².

Prva skrb takšne države, kot je Indija, je prav gotovo, kako zadostno prehraniti tako številno prebivalstvo in se s tem čimbolj izogniti nedohranjenosti in nekdam tako pogostim lakotam. Indijska vlada to poskuša doseči na dva načina: čimbolj razširiti obseg obdelovalnih površin, obenem pa iztisniti zemlji čim višji pridelek. Da bi to dosegle, so državne oblasti načrtno naseljevale nekatera sušna področja v Rajasthanu pa določena območja v Assamu ter gozdno planoto Dandakaranya-o za Vzhodnimi Ghati itd. Tako cenijo, da se je v letih 1947-1963 povečala obdelovalna površina Indije za 12,5 milijonov ha in je v letih 1965-1966 obsegala v celoti že 155 milijonov ha (v l. 1950-1961 le 132 milijonov ha).

Prav tako je Indija storila mnogo na tem, da bi bil pridelek z njivskih površin čim višji. Uvedla je t.im. "zeleno revolucijo" in je z uvajanjem široke uporabe umetnih gnojil, s povečanim umetnim namakanjem, z vsesplošnim zatiranjem rastlinskih bolezni in seveda z uvajanjem novih, visokorodnih vrst, predvsem pšenice in riža, že dosegla lepe uspehe. Ob takšnem kmetovanju se je pridelek riža na hektar dvignil za 60%, pridelek pšenice pa celo za 80%. Če vzamemo za osnovo leta 1949-1950 (indeks 100), se je pridelek riža dvignil od 87 leta 1950-1951 na 150 v letih 1967-1968. V istem razdobju je pridelek pšenice poskočil od 101 na 245, pridelek žit v celoti pa od 90,5 na 160. Čeprav nekateri dvomijo o popolni uspešnosti "zelene revolucije", so njeni dosednji uspehi nadvomni.

Kljub vsem tem uspehom indijskega kmetijstva pa le-to nikakor ni sposobno preživaljati tako številnega podeželskega prebivalstva. Ruralno prebivalstvo se zato v množicah zgrinja predvsem v velika mesta in industrijska središča, kjer upa najti boljši košček kruha. Indijska industrija se je po proglašitvi neodvisnosti znatno razvila. Splošna rast industrijske proizvodnje se je v letih 1951-1966 skoraj trikrat povečala in se po zastoju okrog leta 1967 ponovno dviga. Tudi število mestnega prebivalstva se je močno povečalo, v zadnjih sedemdesetih letih (1901-1971) celo štirikrat. Danes živi v indijskih mestih 109 milijonov ljudi, kar pa predstavlja le 20% celotnega prebivalstva. Današnji "beg z dežele" je

usmerjen predvsem v največja mesta, tako Kalkuto, Bombay, Madras in Delhi. Ta naval je tolikšen, da mestne uprave ne morejo sproti reševati vseh problemov, ki ob tem nastajajo, v okolici mest pa rastejo obsežni "slumi". Če je bližnja prihodnost Indije v glavnem odvisna od gospodarskega razvoja podeželja, bodo lahko, tako se zdi, v bolj oddaljeni prihodnosti le dobro organizirana mesta tista gospodarska središča, ki naj bi oskrbela dovolj delovnih mest za naraščajoče prebivalstvo.

Prerejeno po: Frustration of the Indian family plan. Geographical magazine, London, XLVII (1974–1975), 5.

Tatjana Sifrer

PREMOG NA POLJSKEM

V zadnjem desetletju po l. 1960 vedno bolj opažamo, da v zahodnih deželah premog kot energetski vir vse bolj izgublja svojo vlogo na račun nafte in zemeljskega plina. Vse drugače pa je na Poljskem, kjer je premog še vedno glavni vir energije. Spodnja tabela nam ponazarja pridobivanje premoga na Poljskem in v Zvezni republiki Nemčiji po letu 1945.

	1945	1950	1955	1960	1965	1970	1974 (ocena)
Poljska	27	78	95	104	119	140	162
ZR Nemčija	41	126	148	142	135	111	96

Gornji podatki nam lepo kažejo, da pridobivanje premoga na Poljskem po letu 1945 neprestano narašča. Krajši zastoj je opaziti le v letih 1955-1958. Nasprotno pa je proizvodnja premoga v Zvezni republiki Nemčiji naraščala le do 1956 leta (151 milijonov ton), nakar počasi, a nezadržno upada. Leta 1967 so Poljaki prvič nakopali več premoga (124 milijonov ton) kot zahodni Nemci (112 milijonov ton), odlej pa se razlika vedno bolj veča Poljakom v prid. Leta 1972 je Poljska v pridobivanju premoga prekosila tudi Veliko Britanijo in je danes za ZDA (535 milij. ton), Sovjetsko zvezo (499 milij. ton) in Kitajsko (okoli 400 milij. ton; vsi podatki iz l. 1972) že četrti najmočnejši proizvajalec premoga na svetu. Na Poljskem izkop premoga še nadalje pospešujejo in računajo, da ga bodo do 1.1980 nakopali že 200 milij. ton.

Približno četrtno nakopanega premoga Poljska izvažja (41 milij. ton) in je tako drugi največji izvoznik premoga na svetu, saj jo v tem pogledu prekašajo le ZDA (l. 1972 - 51,3 milij. ton). Večji del izvoženega poljskega premoga gre na zahod (24 milij. ton), od tega odpade 10 milij. ton na zelo zaželeni premog za koksiranje. 17 milij. ton premoga pa Poljaki prodajo v druge socialistične evropske države. Premog prinaša Poljski največ deviz in mu zato velja posebna skrb države.

Tako si Poljaki zelo prizadevajo, da bi še povečali proizvodnjo kvalitetnega premoga za koksiranje. Takšne kvalitetne premogovne plasti leže v okolici kraja Rybnik juhozahodno od Katowic, zato name ravajo prav ta kraj intenzivneje razviti. V rybniške rudnike prihajajo rudarji iz vseh krajev Poljske, saj tukaj zaslužijo za dve tretjini več kot industrijski delavci. Zato so zgradili velika nova stanovanjska naselja. Kraj Jastrzbiec v tem območju se je v nekaj letih razvil iz vasi v mesto z več kot 56000 prebivalci, leta 1976 pa naj bi jih bilo že 100 000. Poljaki pa se ukvarjajo tudi z mislijo o izvozu elektrike iz šlezjskih termoelektrarn. Doslej se za poljski električni tok zanimata Avstrija in celo oddaljena Švica, ki se o tem s Poljsko že pogajata. Ker ima Poljska le malo nafte in zemeljskega plina in je gradnja atomske elektrarne predvidena šele po letu 1980, obenem pa Poljaki ne želijo biti pretirano odvisni od sovjetske nafte in plina, ostaja premog njihov glavni energetski vir. Ob tem odkrivajo še nova nahajališča premoga. Tako so nedavno odkrili premogovne plasti vzhodno od Lublina, že v bližini rusko-poljske meje, kjer pa leži premog v precejšnji globini. To novo nahajališče dokazuje, da tudi vmesni prostor med zahodno-srednjeevropskim premogovnim pasom in ruskim Donbasom ni

brez premogovnih plasti.

Vir: KnUbel, Hans: Steinkohle in Polen. Geographische Rudnschau, Braunschweig, 26 (1974), 12.

Tatjana Sifrer

KNJIŽNA POROČILA

O PRISELJENIH DELAVCIH V SLOVENSKI INDUSTRIJI

Saša MICKI: Delavci iz drugih republik v slovenski industriji. Raziskovalni center za samoupravljanje Republiškega sveta ZSS, zbirka Javno mnenje (50, Ljubljana, marec 1974, 55 strani.

Med zelo pomembne in značilne kazalce stopnje gospodarske in družbene razvitosti določenega območja brez dvoma sodi delež avtohtonega, urbaniziranega ter industrializiranega prebivalstva. V tem je namreč neposredno zarisana privlačnost in moč večjih središč neagrarnega gospodarstva, katera s svojimi razvitejšimi oblikami proizvodnje in življenja usmerjajo in opredeljujejo selitvene tokove prebivalstva. Številne strukturne razlike med našimi republikami in pokrajinami in vedno močnejša razčlenjenost gospodarskega prostora ožjih ali širših območij spodbujajo in pogojujejo tudi preseljevanje našega prebivalstva s podeželja v mesta in v industrijska ali v vse bolj deagrarizirana naselja. Ena izmed prevladujočih oblik zadnjega poldruega desetletja je preseljevanje aktivnega (in celotnega) prebivalstva, to je delovne sile, z manj razvitega juga oziroma jugovzhoda proti severu in severozahodu. Tudi za SR Slovenijo je značilno, da je pred desetletjem ali malo prej že docela izčrpala presežke domače človeške delovne moči v naših najbolj nerazvitih in agrarno preobljudenih predelih. Tipalke vseh tistih slovenskih gospodarskih vej, ki zaposlujejo sorazmerno še najvišji delež težaške in strokovno manj usposobljene delovne sile, so že skoraj celi zadnji dve desetletji usmerjene ne le na sosednja območja SR Hrvatske ali v bližnje predele SR Bosne in Hercegovine, temveč segajo vse dlje proti vzhodu ter jugovzhodu naše države. Izvedenci za zaposlitvena razmerja ugotavljajo, da je med našimi zaposlenimi vsak peti ali celo vsak četrti delavec, ki se je v SR Slovenijo priselil iz neke druge republike Jugoslavije. V tem močnem priselitvenem valu delovne sile, ki ga porajajo predvsem ekonomske okoliščine, se kažejo značilne razlike med posameznimi predeli naše države.

Saša Micki, dipl. psiholog, je na podlagi reprezentativnega vzorca proučil in prikazal mnogotere nagibe, vzroke in posledice zaposlitve delavcev iz drugih republik v slovenski industriji (in rudarstvu). V študiji, ki je razdeljena v dva dela, so najprej prikazane in ovrednotene poglobljene značilnosti in ustrezajoča sestava priseljenih delavcev, v drugem delu pa so podana mnenja priseljenih delavcev o razvitosti samoupravnih odnosov, o načinu in sistemu vodenja v delovnih organizacijah ter ocene gospodarjenja in različnih odnosov v družbi. Odgovori, ocene oziroma mnenja v drugem delu razprave so podana ločeno za priseljence in posebej za domače delavce.

Avtor je poglobljeno raziskal socialne in strokovne značilnosti priseljenih delavcev in jih zvečine prikazal po regionalnih, političnoupravnih enotah, to je po republikah in pokrajinah. Številne in najraznovrstnejše razlike med posameznimi predeli naše države dajejo kar neposredno svojevrstni pečat tudi od tamkaj priseljenim delavcem. Skoraj dve tretjini delavcev se je k nam priselilo s podeželja (t.j. iz vasi), nad polovico pa se jih je prvič zaposlilo v Sloveniji. Med temi priseljenci je bilo ob prihodu na delo v našo republiko nad tri petine neusposobljenih, a njihov delež se je v teku zaposlitve pri nas zmanjšal na slabih 39%. Značilna je dalje ugotovitev, da je menjava delovnega mesta priseljenih delavcev, ki so zaposleni v industriji (in v rudarstvu), sorazmerno majhna, najmočnejša pa med strokovno izučeni priseljenci. Blizu 80% priseljencev ima v kraju zaposlitve (ali v njegovi okolici) tudi svoje družine. In v tem sklopu spoznanj je za nas zelo značilna ugotovitev, da še vedno ena petina priseljencev živi v zasilnih stanovanjih ali v barakah, dobra tretjina jih je razmeščenih po samskih domovih, preostali del pa jih živi v družbenih ali v zasebnih (tudi v lastnih) stanovanjih.

Čeprav je pred nami podana in razčlenjena le skupina industrijskih delavcev iz drugih republik Jugo-

slavije, pa vendarle smemo trditi, da nam že ta (poizkusna) predstavitev najrazličnejših problemov, ki so v neposredni zvezi z njihovo zaposlitvijo pri nas, odkriva in osvetljuje nove razsežnosti pri zaposlovanju delavcev. Ob vsem tem se nam porajajo nova vprašanja, čutimo živo potrebo po nadaljnjem proučevanju in po razširitvi že zastavljenega programa še na vsa druga področja dejavnosti, ki dajejo delo in zaslužek delavcem iz drugih republik.

Res pa je tudi, da še vedno neredko naletimo na mnenje, da nam je proučevanje priseljenih delavcev iz drugih republik nepotrebno in celo škodljivo. Takšna mnenja, kot avtor v uvodu pravilno zatrjuje, so lahko samo vzrok za brezbržnost v delovnem in socialnem okolju in prav gotovo priseljenec ne olajšujejo vživljanja v naše razmere. Ze vsa dosedanja spoznanja namreč kažejo, da se je v novo socialno okolje dejansko vključil le manjši del priseljencev, medtem ko je velika večina ostala le na pol poti. In prav v tem smemo iskati tudi vse pogostejše vzroke za različne zaostritve. Prilagoditev oziroma vključitev priseljencev v novo okolje je najčešče odvisna od stopnje razlik med prvotnim in novim okoljem ter od časa bivanja v novem okolju.

Reči smemo, da se bodo na enakomernejši in višji stopnji razvitosti naše države selitve delovne sile še stopnjevale. Močna nasprotja med posameznimi predeli Jugoslavije, ki so tako značilna za današnji čas, porajajo in krepijo bolj enosmerno preseljevanje delavcev iz manj razvitih v bolj razvita območja. Pa tudi stanovanjska stiska vse bolj zavira preseljevanje deagrariziranega prebivalstva iz enega središča v drugega. Prav zato pri nas še ni povratnega ali sklenjenega selitvenega toka delovne sile, ki bi bil usmerjen tudi od severa oziroma severozahoda proti jugu ter jugovzhodu. Šele v tako naznani in sklenjeni dvopolni (ali večsmerni) selitveni mobilnosti prebivalstva bodo že bolj ali manj zbrisane posamezne značilne razlike v kazalcih, katere dandanes že navzven karakterizirajo delovno silo iz naših manj razvitih predelov.

Proučitev Saše Mickija o priseljenih delavcih v Slovenijo, ki so danes zaposleni v industriji, so zanimiv in hvalevreden poskus objektivnejšega prikazovanja in razčlenjevanja njihovega vživljanja v naše bolj razvito gospodarsko in socialno okolje. Pri tem pa bi bilo tudi s strokovnega vidika zanimivo še kaj več izvedeti: kaj npr. različni sloji priseljenih delavcev prinašajo v slovensko okolje in kaj sprejemajo od njega? To pa so že vprašanja, ki zahtevajo poglobljeno proučevanje prilagajanja, vključevanja ali celo asimilacije priseljenega prebivalstva.

Milan Natek

IZ PEDAGOŠKE PRAKSE

Nekaj misli ob anketi v 1. letniku oddelka za geografijo FF

Do ankete ni prišlo z namenom, da bi prinesla odgovore glede temeljnih vprašanj študija geografije na filozofski fakulteti. Tega od študentov, ki so šele pričeli z univerzitetnim študijem, tudi ne moremo pričakovati. Gre pa za to, da predavatelji in sodelavci dobe vpogled v njihove prve vtise, prva hotenja in odzive. Anketa bo služila zato predvsem za nadaljnje poglobljanje in oblikovanje vaj iz fizične in matematične geografije zlasti glede bodoče razporeditve in načina podajanja te snovi. Kiju ožjemu namenu ankete so se nekateri odgovori dotaknili problemov, ki utegnejo zanimati tudi širši krog geografov. Zato o njej na kratko poročamo. Na anonimno anketo iz januarja 1975 leta je odgovorilo 55 študentov prvega letnika in lahko velja za reprezentativno. Vsi anketirani so odgovarjali na vprašanja resno in prizadevno.

Glede izpolnitve pričakanj ob sedanjem študiju geografije jih je 82% zadovoljnih s tem, kar so na začetku študija dobili, 18% pa jih je od študija več pričakovalo. Najbolj pogostni odgovori pri "nezadovoljnih" so: premalo praktičnega dela, več učbenikov oziroma skript ter manj zapisovanja pri predavanjih ter ob obči geografiji hkrati tudi že uvajanje v regionalno geografijo. Pripombe, tudi pri tistih, ki so "zadovoljni", gredo predvsem na račun statistike, ki je po njihovem mnenju premalo geografsko prirejena in ilustrirana, večina pa je sploh ni pričakovala. Nekateri se ogrevajo za enopredmetni študij geografije, ki naj bi omogočil usmeritev na posamezna interesna področja.

Na vprašanje, zakaj so se vpisali na geografijo, se vrste odgovori takole: možnost pridobitve zaokroženega (kompleksnega) znanja o Zemlji (12); na vpis je vplival dober predavatelj geografije na osnovni in srednji šoli (10); zanimanje za geografijo (9); zanimanje za naravo (8); spoznavanje tujih dežel in pokrajin (6) itd. V sržu odgovorov je vsekakor želja po spoznavanju prirodnih in družbenih pojavov in procesov po posameznih pasovih in regijah, torej regionalnogeografski aspekt. Visok delež tistih, ki jih je za študij geografije navdušil predavatelj geografije v osnovni in srednji šoli, poudarja pomen t.im. "šolske geografije" in vzgoje dobrih kadrov za šole. Večkrat namreč pozabljamo na dejstvo, da si večina ljudi ustvari svojo podobo o geografiji ravno v osnovni in srednji šoli. "Šolski geografiji" moramo posvetiti zato več pozornosti, da bo imela geografija tisto mesto v vzgojno-izobraževalnem procesu, ki ga glede na širino svojih pogledov na svet in specifične metode raziskovanja zasluži.

Tudi pri nekaterih vprašanjih, pomembnih sicer le za vaje iz matematične in fizične geografije, se je pokazalo, da "bruci" pri vajah in drugih študijskih oblikah žele več razgovorne metode dela, več lastnega neposrednega sprotne sodelovanja pri učnem procesu na čim enakopravnejši osnovi. 90% anketiranih je odgovorilo, da jim pri vajah iz fizične in matematične geografije najbolj ustreza tovariški enkopraven odnos, sproščenost in možnost debate, razburil pa jih je nenapovedan test znanja. Pogrešajo tudi več praktičnega dela in več ustreznih vaj zaradi razmeroma zahtevne matematične geografije.

Optimizem vzbuja podatek, da se bi kar 77% vseh anketiranih ob možnosti ponovne izbire odločilo za študij geografije, 13% jih je glede odločitve v dvomih, 11% pa tega študija ne bi več izbralo. Pripomniti velja, da je bila anketa opravljena na koncu prvega semestra, torej še pred prvimi izpiti! Študenti geografije torej želijo, da bi se čim hitreje začeli aktivno vključevati v vzgojno-izobraževalni proces in z izkušnjami, ki si jih pridobivajo, sodelovati tudi pri oblikovanju učnih načrtov.

Dušan Plut

POSEBNO OBVESTILO

Avtorjeva pripomba k "Dopolnilom in popravkom" k učbenikoma REGIONALNA GEOGRAFIJA za II. in III. razred gimnazije

Začasne ponatise teh dveh učbenikov je podpisani avtor pripravil na željo Sveta za šolstvo in založbe nekaj popravkov in jih vnesel v stari tekst. Založba iz tehničnih in komercialnih razlogov tega ni želela vstaviti v tekst, temveč je popravke razvrstila v posebni brošuri. Pri tem pa ta "prenos" ni bil izvršen s potrebno natančnostjo. Ker pa sta brošuri označeni kot "avtorjevi popravki in dopolnila", avtor pa ni imel prilike, tekst dobiti v korekturni pregled, želi opozoriti vse uporabnike učbenikov, da ne more biti odgovoren za takele "popravke", kakor sta n.pr. tista na str. 5 in 6 brošure za II. gimnazijo, kjer je Romunija dobila kar 203 milijone, Albanija pa 8.5 milijonov prebivalcev.

Svetozar Ilešič

SINOPSIS

UDK 551.4 : 914.971

Ilešič Svetozar

61000 Ljubljana, Yu, Filozofska fakulteta, Oddelek za geografijo, Aškerčeva 12

RELIEFNA RAZČLENITEV JUGOSLAVIJE

Geografski obzornik, leto XXI. št. 4 (1974)

Avtor je mnenja, da je osnovna hipsografska reliefna razčlenitev Jugoslavije na primorski, gorski in nižinski predel, kakor jo najdemo pri Meliku, preskopa, razen tega se mu zdijo zgrešeni nekateri pojmi in nazivi prevzeti iz novejšje geološke literature. Zato predlaga v obravnavo drugačno reliefno razčlenitev.

UDK 634. 1/7:914 . 971.2 + 711.2.002.23

Belec Borut

62000 Maribor, Yu, Pedagoška akademija, Oddelek za geografijo, Mladinska 9

Razvojne značilnosti slovenskega sadjarstva in njegove prostorske spremembe

Geografski obzornik, leto XXI. št. 4 (1974)

Namen prispevka je prikazati prostorski razvoj sadjarstva v zadnjih sedemdesetih letih, kot ga je mogoče predstaviti na osnovi statističnega, arhivskega in katastrskega gradiva (1-7). Z njim bomo dopolnili naše predstave o razvoju sadjarstva na Slovenskem, predvsem s tistimi elementi in dejavniki, ki spreminjajo podobo agrarne pokrajine. Propadanje kmečkega sadjarstva in nastajanje sodobnih plantažnih nasadov je potrebno pri tem postaviti v ospredje.

UDK 338.92 "Bela krajina"

Plut Dušan

61000 Ljubljana, Yu, Filozofska fakulteta, Oddelek za geografijo, Aškerčeva 12

BELA KRAJINA - SPREMEMBE V GOSPODARSKI IN DRUŽBENI STRUKTURI

Geografski obzornik, leto XXI. št. 4 (1974)

Avtor prikazuje spremembe, ki jih doživlja Bela krajina v zadnjem času kot agrarna pokrajina, kot pokrajina s prvimi začetki industrializacije in kot pokrajina, ki dobiva rekreacijsko funkcijo.

UDK 91 (075) + 371.32. 002,23

Zgonik Mavricij

62000 Maribor, Yu, Pedagoška akademija, Oddelek za geografijo, Mladinska 9

ZA BOLJ OPERATIVNO DIDAKTIČNO LITERATURO TER MOČNEJŠI REGIONALNO GEOGRAFSKI ASPEKT V GEOGRAFSKI UČNI PRAKSI

Geografski obzornik, leto XXI. št. 4. (1974)

Avtor poroča o zveznem simpoziju o geografskih učbenikih, ki je bil jeseni 1974 v Zagrebu, in nas seznaja z glavnimi temami, ki so bile obravnavane, tj. koncepti geografskih učbenikov za osnovne šole, za gimnazije in za srednje strokovne šole, problematika operativne didaktične literature, didaktična periodika, metodika in metodični priročniki za pouk geografije, raba občegeografske literature v učni praksi, visokošolski učbeniki idr.

UDK 37.01 : 335.5 + 91 srednje šole : 371.214

Ilešič Svetozar

61000 Ljubljana, Yu, Filozofska fakulteta, Oddelek za geografijo, Aškerčeva 12

NA ROB RAZPRAVLJANJU O MARKSISTIČNEM IZOBRAŽEVANJU PRI POUKU GEOGRAFIJE IN O NOVEU UČNEM NAČRTU GEOGRAFIJE ZA GIMNAZIJO

Geografski obzornik, leto XXI. št. 4 (1974)

Avtor kritično opozori na nekatere značilnosti nedavno objavljenih tez, ki skušajo neustrezno spreminjati tako težišče geografije kot učnovzgojnega predmeta kakor tudi nekatere bistvene poteze geografske stroke in geografske znanosti sploh.

UDK 627.53 : 915. 10

Kunaver Jelka

61000 Ljubljana, Yu, Filozofska fakulteta, Oddelek za geografijo, Aškerčeva 12

KITAJSKA USPEŠNO KROTI SVOJE REKE

Geografski obzornik, leto XXI. št. 4 (1974)

Članek govori o velikih hidrotehničnih in melioracijskih delih, s katerimi so na Kitajskem regulirali že mnogo rek, obvarovali ogromne površine plodne zemlje pred poplavami, omogočili namakanje zemlje v sušnih obdobjih in povečali prinos pridelkov, obenem pa z zgraditvijo pregrad in zbiralnih bazenov tudi položili temelje za elektrifikacijo in industrializacijo države.

v 5 Z V »
ž?bf <S|
0 J 3
X X 5
IT i> -J

SLOVENSKA MATICA, Ljubljana, je poslala na upravni odbor Geografskega društva prošnjo, ki jo posredujemo svojim članom.

Slovenska matica, ki opravlja svoje kulturno poslanstvo z izdajanjem knjig s humanističnega in družboslovnega področja, si prizadeva prodreti tudi na ostala področja znanosti, kot je na pr. izdaja knjige dr. Ivan Gams: KRAS in tako pridobiti širši krog naročnikov. Za zbiranje novih naročnikov pa potrebuje delovne zaupnike, ki bi bili pripravljeni v svojih ustanovah, šolah, institutih in podjetjih pridobivati nove naročnike. Zaupniki bi s svojimi pobudami in predlogi neposredno s terena pomagali usmerjati tudi programsko politiko. Naloga zaupnikov je v tem, da bi na naslov SLOVENSKA MATICA, Ljubljana, trg revolucije 7, sporočali imena in naslove novih naročnikov.

Upravni odbor bo z novimi zaupniki navezal stike in jih obveščal o delu.

Za nagrado bodo zaupniki prejeli 15% za vse prodane knjige.

Upravni odbor GDS